Poštarina plaćena u gotovom.

ŽIVOT

G. XIII. SVIBANJ 1932. BR. 5.

Sadržaj

IZLAZI U ZAGREBU DESET PUTA NA GODINU.

2SS30

Uredništvo i uprava »ŽIVOTA«: Zagreb I 147, Palmotićeva 31.
Urednik Karlo Grimm D. I.
Pretplata 50 Dinara. Omladini 30 Dinara.
Pojedini broj 5 dinara.

Nastavak na 3. stranici omota.

OBITELJ I MODERNA STATOLATRIJA

„ŠTO si za mlada naučio, toga ćeš se pod stare dane i držati", veli stara poslovica.*) Kod Salomona čitamo: »Je li se mladić obiknuo svojemu putu, ne će ga ostaviti, ni kad ostari.« Pa budući da mladež stiče svoje navike u obitelji, svatko odmah uviđa, kako je vrlo važna obiteljska odgoja kako za pojedinca čovjeka tako i za cijelo ljudsko društvo.

S pravom veli papa Lav XIII. u svojoj okružnici: »Neminem fugit« od 4. lipnja 1892.: »Svima je poznato, da pojedinačko i opće dobro najviše zavisi od kućne odgoje. Jer, što se dublje ukorijeni krepost u porodici, i što brižnije riječ i primjer roditelja odgoje dječinja srca, to bogatije plodove bere cijelo društvo. Stoga je veoma važno, da ne bude kućna zajednica (porodica), samo sveto osnovana, nego i da je vode sveti zakoni, i da se u njoj njeguje vjerski duh i kršćanski život.«

Nažalost dandanas prijeti pogibao, da posve uništi porodicu, i to ponajviše odanle, odakle bi najprije s pravom očekivala potporu, naime od države. U najširim krugovima uvjereni su, da je država u svojim pravima neomeđena. Ona smije po njihovu shvaćanju dirati u prava pojedinaca i porodica po svojoj miloj volji; ona ih smije suziti ili ukinuti, ako se to čini korisnim za opće dobro. A zapitamo li, što je to opće dobro, tad će se mišljenja razići, štono riječ, širom šarom širokim sokakom. Nego u tom se svi slažu, da državljane potpuno i bez pridržaja podlažu državi.

Takovo je shvaćanje države samo nuždan izvod iz nazora o svijetu, koji ne zna za vječnost. Bezbroj ih je danas, koji ili otvoreno poriču, da postoji Bog i vječni život, ili barem s Kantom tvrde, da ne možemo ništa znati o stvarima, koje nisu na dohvatu iskustva, napose o Bogu i o Božjim stvarima. Odatle nužno slijedi, da se pojedinac i porodica mora potpuno podvrći državi. Jer država je čovječanstvo na najvišem stupnju svojega razvitka u ovom vidljivom svijetu, pa ako se ne priznaje nikako više određenje čovjekovo, tad nužno slijedi, da je pojedinac na koncu konca radi države ili čovječanstva, i da država prema tome ima neomeđeno pravo na svoje udove. Udovi su radi organizma kao cjeline. Lako je dokazati, da se takovo shvaćanje države uvriježilo u najširim krugovima.

*) Još prije godinu dana poslao je bio sada već pokojni — umro 5. IX. 1931. — veliki njem. sociolog o. Cathrein ovaj članak našem uredništvu. S različitih razloga — koji ne zavise o uredništvu — nije članak dosada mogao da bude objelodanjen. On međutim nimalo ne gubi na svojoj vanrednoj aktualnosti. (Nap. Ur.).

I. Socijalistički i liberalni etatizam.

Eto nam ponajprije socijalista, koji hoće da cijeli društveni život strpaju u kalup (Zwagsjacke) svemoćne države. Država je za njih alfa i omega (alles in allem). U letaku »Što jest i što hoće socijalizam«, što ga je izdalo predsjedništvo njemačke socijalnodemokratske stranke g. 1919., čitamo: »Socijalizam znači: sustavno gospodarstvo cjeline za cjelinu. Namjesto milijuna pojedinačkih gospodarstava uspostaviti opće gospodarstvo, koje upravlja i diže proizvodnju dobara. Da postigne taj cilj, traži socijalna demokracija kao prvo: socijalizaciju produktivnih sredstava t. j. predaju onoga kapitala, koji služi za proizvodnju dobara, zajednici. Kao posjednica tvornica, rudnika, prometnih institucija moći će onda zajednica sustavno upravljati proizvodnju dobara i tako pravedno dijeliti dobitak.« Iste misli iznosi i stranački program, izglasan na socijalnodemokratskom stranačkom kongresu u Heidelbergu g. 1925., koji još i danas vrijedi. Jesu li jednom proizvodna sredstva postala zajedničkim dobrom, i proizvodi li sve zajednica, mora biti kraj svakom privatnom poduzeću. Roditelji moraju kao i svi građani surađivati prema napucima središnjih oblasti za zajedničku proizvodnju. Tako im je oteto iz ruku svako sredstvo i zatvoren svaki put za samostalan posao, pa je samo nužna posljedica toga stanja, da i sva odgoja i sve školovanje prijeđe u ruke države. Stoga i veli već spomenuti heidelberški program: »Odgoja, školovanje i istraživanje su javni poslovi. Njih valja osigurati javnim sredstvima i uredbama. Besplatna pouka, besplatna obučna i učevna pomagala. Opskrba učenika..., javne uredbe za odgoju djece, obrazovanje i istraživanje su svjetovne (nereligiozne). Valja suzbiti svaki javnopravni utjecaj Crkve, udruženja vjerskih i svjetovnih nazora na ove uredbe... Nikakovih troškova iz javnih dohodaka za crkvene i vjerske svrhe. Zajednička odgoja obaju spolova po obim spolovima.«

Tako se otimlje porodici sva pouka i odgoja pa čak i svako samostalno gospodarstvo i prenosi se na bezvjersku i moćnu državu. Roditeljska je zadaća još samo rađati djecu, a i za to nije potreban stalan zajednički život. Porodica je uništena. Spomenuti heidelberški program traži još i: »olakšavanje ženidbenih rastava«. A jednakost žene s čovjekom u braku lišava porodicu glave, bez koje joj nema opstanka. Socijalisti, koji tako čine državu svemoćnim upravljačem svih društvenih odnosa, najjača su stranka u Njemačkoj, a gotovo po svim su zemljama jaki.

Na iste ciljeve kao socijalisti teže i komunisti i boljševici. Razlikuju se od socijalista tek taktikom. Komunisti hoće da odmah postignu socijalistički cilj nasilnim prevratom i diktaturom proletarijata, dok socijalisti nastoje do njega doći polagano zakonodavnim putem.

Ali socijalisti i komunisti nisu jedini neprijatelji kršćanske porodice. K tima pripadaju i pristaše liberalizma, toga čeda francuske revolucije; socijalisti i komunisti samo su baštinici liberalizma. Glavna značajka liberalizma odmah spočetka bilo je nastojanje posvjetovnjačiti ili raskršćaniti cijeli društveni život. Zato je trebala premoćna država, koja će uime napretka i slobode moći gaziti Crkvu i oteti joj utjecaj na javni život. Školu oteše Crkvi i predadoše državi. Ona je imala škole učiniti bezvjerskima ili barem bezkonfesijskima, da skine narodu »ular, na kojem ga je vodila Crkva«. I brak oteše Crkvi pa ga snižiše državnim prisilnim civilnim brakom do čisto svjetovnoga posla. Malo zatim uveo je liberalizam i rastavu ženidbenu za vrlo mnogo slučajeva. Njegova je zasluga, što danas u gdjekojim državama sudac ima pravo razriješiti svaku ženidbu, čim mu se čini, da se od ženidbenih drugova »ne može zahtijevati«, te i dalje zajedno žive.

Nego još više! Široki liberalni ili, bolje rečeno, novopoganski krugovi traže, da država iz temelja promijeni odnos spolova. Homoseksualna zločinstva ne treba kažnjavati, što praktički znači dopustiti ih. Oženjenima neka je slobodno po miloj volji određivati broj djece. Žena neka ima pravo prekinuti trudnost pobačajem ili ubijanjem ploda u vlastitom krilu. Mnogi liberalci traže od države, da prema mnijenju liječnikovu ubija bolešljivu ili za život nesposobnu djecu. Zahtijevaju štoviše uime rasne higijene, da država kirurgijskim nasiljem oduzme sposobnost rađanja bolešljivim ili duševno zaostalim licima, koja bi po svoj prilici porodila nedonošče. Ukratko: država treba da upravlja ženidbu prema čisto zoologijskim obzirima na dobro zajednice, kako se to dosele običavalo činiti sa životinjskim čoporima.

Ali, premda liberalci drukčije kao i socijalisti prepuštaju sav društveni život državi, razilaze se s njima u shvaćanju prava vlasništva. Pred privatnim vlasništvom treba da se drukčije svemoćna država pokloni. Nego to je očita nedosljednost. Ako država može upravljati ženidbu, odgoju, školu po svojoj miloj volji, ako joj se pače priznaje pravo raspolagati životima nevinih, zašto bi morala privatno vlasništvo smatrati za svoju moć nedokučljivim? Zašto da se na gospodarskom području zadovolji tek ulogom noćobdije, koji samo brani od noćnih provala i od krađe? S pravom se socijalisti rugaju tome pomanjkanju logike.

Tà jesu li možda socijalisti prvi proglasili neomeđeno pravo države? Nipošto, nego pristaše liberalizma. Ne ću ni da govorim o Hegelu i njegovim brojnim pristašama, koji su državu štovali kao nazočnog boga. Ali mnogi pravnici iz liberalne škole proglasiše državu za izvor svију prava. Tako piše glasoviti pravnik Rudolf von Jhering:[1] »Država je jedini izvor

[1] Der Zweck im Recht 1882., I, 318.

prava.« Berlinski učitelj državnoga prava, Adolf Lasson tvrdi:[2] »Ima zapravo samo jedan izvor prava, a to je volja države.« Vilim Wundt misli:[3] »Budući da je pravo skup normi, kojima država pribavlja vrijednost kod onih, što su pod njezinom vlašću, jasno je, da pravo mora biti kasnijega datuma od države.« Isto to znači, kad Fr. Paulsen[4] veli: »Prava ima samo u državi i po državi.« Mogli bismo navesti još mnogo sličnih izjava liberalnih jurista.

Što će dakle pristaše tih pravnika socijalistima reći, ako ovi jednom dobiju državnu vlast u svoje šake pa onda počnu uništavati privatno vlasništvo? Moraju mučati i priznati, da su sami skovali oružje, kojim ih sada tuku. Na svoju sreću nismo mi katolici toga načela, da država ima pravo na sve, nikada priznali i ne ćemo nikada priznati. Već sam razum pokazuje, da je načelo: država je izvor svega prava, sasvim nerazumno. Nekoliko razloga će nas o tom uvjeriti.

Ako je država jedini izvor prava, to neminovno slijedi, da nikoji državni zakon ne može biti nepravednim. Tada je svaki, pa i najnepametniji zakon pravedan. Da mognemo zakon nazvati nepravednim, moramo prihvatiti normu, koje se i država dužna držati. Ali takove norme nema, ako je država jedini izvor prava. Nabukodonosor zapovjedi svojim podložnicima, da se klanjaju njegovu kipu. Budući da je on bio jedinim izvorom prava u babilonskoj državi, bio je taj zakon pravedan. Nije vrijedao ničijega prava. »Kadija tuži, kadija sudi« vrijedilo je u turskoj državi za kaure. Ako je država izvor prava, tad je to potpuno opravdano. Svi zakoni, što ih izdavahu krvnici za francuske revolucije, i što ih boljševici izdaju danas u Rusiji, moraju se smatrati pravednima.

Ako je država izvor svega prava, tad Bog, vrhovni Gospodar sviju stvari, nema nikakova prava ili samo onda, ako se država udostoji dati Mu koje pravo, a to se dandanas u mnogim državama ne događa. Stvoritelj dakle mora kod svojih stvorenja prosjačiti prava, i, ako Mu ih država uskrati, On jest i ostaje bespravan. Sv. Pavao piše:[5] »Nema vlasti, da nije od Boga.« A prema spomenutom načelu imalo bi glasiti ovako: Nema prava ni vlasti, da nije od države.

Ako Bog nema nikakova prava, tad to vrijedi i za Krista, pa i onda, ako Ga priznamo Božjim Sinom. Jer, država Mu nije dala nikakova prava, štoviše progonila Ga i na križ pribila. S Kristom izgubila je onda i Njegova Crkva svako pravo. Nema ni govora o kakovom crkvenom pravu, koje ne bi bilo tek odvirak državnih zakona. Protestanti se tom izvodu ne će protiviti,

[2] System der Rechtsphilosophie, str. 412.
[3] Ethik III. 4, 214.
[4] System der Ethik, II.,7 546.

jer je Crkva za njih čisto ljudska ustanova. Ali su zato predani državi na milost i nemilost. A mi katolici znamo i ispovijedamo, da Krist, Sin Božji, nije svoje Crkve sagradio na državnoj vlasti nego na pećini Petrovoj, i da je vrata paklena ne će nadvladati. I stoga ne možemo nikako priznati, da je država izvor svega prava, ne ćemo li se odreći svoje vjere.

Tvrdnja, da je država jedinim izvorom prava, ruši i temelj same države. Država ne postoji odvijeka. Tko ju je stvorio i dao joj njezina prava? Možda pojedinci, koji je osnovaše? Ali ti nisu imali ama baš nikakovih prava, prije nego što je postojala država, jer se uzima, da je država izvorom svega prava... Kako su dakle mogli ti bespravni ljudi dati državi prava, pače učiniti je izvorom svega prava?

II. Negacija prirodnoga prava.

Ako je država jedini izvor svega prava, tada, razumije se, nema nikakova prirodnog prava. Prirodno je pravo po svojem pojmu pravo, što ima svoju valjanost po samoj prirodi i stoga kod svih naroda i u sva vremena. Ali država može stvarati pravo samo za svoje podanike i samo na svojem području. Propadne li prirodno pravo, propalo je i međunarodno pravo. Jer ovo može postojati samo onda, ako ima pravnih načela, koja jednako vrijede za sve države.

S prirodnim pravom odoše na bubanj i sva prirodna prava podanika. Ti imaju samo ona prava, što im država dade. Stoga se ne mogu nigda protiv države pozivati na kakovo svoje prirodno pravo, na pr. pravo na život, na slobodu, na čast, na vlasništvo, na savjest itd. Tko onda smije prigovarati Italiji, ako progoni naše zemljake u Istri i Tirolu? Istotako prestaju pred državom sva prava porodice. Država može rastavljati ženidbe, davati pravo materama da prekinu trudnoću ili umore dijete. Ona je neomeđena u svojim pravima, i pred njom se mora predati svaka volja.

Ukratko načelo, da je država jedini izvor prava, tako je očito nerazumno, da je jedva moguće razumjeti, kako su ga mogli prihvatiti toliki obrazovani i učeni ljudi. Bit će u glavnom dva uzroka, koji su do toga doveli. Prvi je rastava prava od ćudoređa, izašla tamo od Kanta. Prema Kantu je čovjek u ćudorednom području autonoman. Samo on sam se može u savjesti obvezati. Svi izvanjski zakoni su dakle čisto nasilje, dok se pojedinac sam na njih ne obveže. Pa, jer samo država može da uspješno primorava ljude, dođoše do tvrdnje, da je država jedinim izvorom prava. K tomu je nadošao agnosticizam kao drugi uzrok. Ako o Bogu ne možemo ništa znati, ne smijemo se u znanosti nikada pozivati na Boga. Stoga se ne smije niti pravo

[5] Rimlj. 13, 1.

izvoditi iz Boga, pa je prema tomu valjalo tražiti drugi izvor prava, a onda držahu, da ga nađoše tek u državi. Tako dođoše iz lažnih premisa do krivog zaključka, da je država jedini izvor prava. Istom u novije doba probiše se neki pravnici izvan katoličkoga tabora do spoznaje, kako je neodržljivo i opasno to načelo. Uvidješe, da je nemoguće, te čovjek bude pred državom potpuno bespravnim, te pokušaše iskonstruirati n o v o p r i r o d n o p r a v o, ali koje ne bi imalo ništa zajedničko sa starim. Ovo se upiralo na Božji ugled. Novo je prirodno pravo valjalo sačuvati od toga. Stoga zasnovaše svoje prirodno pravo na čisto subjektivno-psihologijskim osobinama i osjećajima ili mišljenjima (nazorima), koja nastaju u pojedinim krugovima običajem. To novo prirodno pravo dobi ime sad »ispravno pravo«, sad »slobodni pravni nalaz« (freie Rechtsfindung), sad opet »kulturne norme« ili »interesna ravnoteža« (Interessenwägung) i sl. Ali što će ljude općenito obvezati, da priznaju to slobodno nedržavno pravo? I hoće li država dopustiti, da svaki sudac stvara svoje pravo i prema njemu tumači zakone?

Hoćemo li dakle izaći iz te kaše te stupiti na čvrsto tlo, tad nije druge nego valja junački i otvoreno priznati s t a r o p r i r o d n o p r a v o. Neka nitko ne misli, da je to prirodno pravo izašlo na javu tek po kršćanskoj objavi. Ne! Već su Grci, osobito Platon i Aristotel poznavali i priznavali ovo prirodno pravo. Ima, veli Aristotel[6] dva prava u državi: jedno, koje već p o s a m o j p r i r o d i postoji, kod svih naroda vrijedi i to po sebi, a ne možda istom po državnom priznanju; drugo, koje postaje pravom istom po državnom zakonu i stoga je razno u raznim državama i često se mijenja. Poslije Grka priznavali su Ciceron, Seneka te osobito rimski pravnici prirodno pravo, koje je iznad svih pozitivnih zakona, vazda vrijedi, i državni zakoni ga ne mogu dokinuti. To prirodno pravo bilo je za njih ratio scripta, kao izričaj onoga, što razum svuda traži.

Više je onda svijetla unijela dakako u prirodno pravo kršćanska objava. Prirodno je pravo samo dio prirodnoga ćudorednoga zakona, koji je Stvoritelj barem u najkrupnijim crtama neizbrisivo upisao u srca sviju ljudi. Svi ljudi, koji dođu do potpune upotrebe razuma, stvaraju si nehotice (spontano) i instinktivno pojmove dobra i zla, prava i nepravde te odmah uviđaju, da se dobro mora činiti, zlu uklanjati, da se drugome ne smije nanijeti nepravda, dakle ne smije umoriti, krasti, učiniti preljuba. »Što ne ćeš, da drugi tebi čini, nemoj ni ti drugome.« Svi domala spoznaju i to, da duguju svoj opstanak i svoju prirodu nekomu višem Biću, i da su prirodne sposobnosti i sklonosti tek izraz volje Začetnika prirode, i da će jednoć davati račun o tom, kako su ga obdržavali. Kad je Kain umorio svojega brata, bio je svijestan, da je počinio

[6] Ethic. Nic., IIIc. 10.

veliku nepravdu, premda nije još bilo nikakove države. Država treba da prirođena prava pojedinčeva podupire, a ne dokine ili uništi.

Kako već Aristotel pokazuje, udružuju se ljudi najprije u ž e n i d b i, da rode i odgoje potomstvo. Iz zajednice muža i žene niče zajednica roditelja i djece, kojoj je cilj tjelesna i duševna odgoja djece. Ali porodica samoj sebi ne dostaje. Kad bi morala živjeti izolirano pa se u svemu sama za se brinuti, uvijek bi ostala potrebna, dà upravo bijedna. Stoga se prirodnom potrebom ujedinjuje više porodica u veću općinsku zajednicu, da nađu zaštitu i pomoć u svojim pravima i potrebama. Jednako se kasnije ujedinjuje više općina u veće društvo, koje će biti kadro brinuti se za sve, što je ujedinjenim porodicama i općinama potrebno. To je društvo država, kojoj je svrha štititi porodice i općine u njihovim pravima i osim toga brinuti se za sve, što je cjelini potrebno, a čega porodice i općine ne mogu dovoljno priskrbjeti. D r ž a v a, k o j a p r e l a z i t e m e đ e p a p r e o t m e z a d a ć e p o r o d i c a i o p ć i n a, n e z n a, g d j e j o j j e m j e s t o, t e r a z a r a o b i t e l j i o p ć i n u.

Nažalost ne priznaju više moderne države te međe, kako smo već pokazali. Vlade i parlamenti imaju vlast u šakama pa padaju u napasti, da je sve to više proširе. U našim saborima jedva kome i na pamet padne pitati, da li je u ovoj ili onoj stvari država još kompetentna. Mišljenje, da država ima svako pravo, i da se ništa ne smije oteti njezinoj vlasti, prešla je mnogima u meso i krv.

III. Pape na braniku obiteljskih prava.

Baš stoga su smatrali pape novijega doba potrebnim često i često isticati p r i r o d n a p r a v a p o j e d i n a c a i p o r o d i c a. Tako je Pijo IX. zabacio u Silabu izreku (56): »Ćudorednim zakonima ne treba Božje sankcije, i nije potrebno, da se ljudski zakoni slažu s p r i r o d n i m p r a v o m i da dobiju svoju obveznu moć.«

Osobito su noviji pape energički zaštićivali prava p o r o d i c e od presizanja države. 8. prosinca 1804. osudio je papa Pijo IX. u svojoj okružnici »Quanta cura« svečano tvrdnju: »Kućna zajednica ima svoje pravo na opstanak jedino po građanskom (državnom) pravu, i stoga potječu sva prava roditelja na djecu, a osobito pravo pouke i odgoje od građanskog prava.« A u Silabu zabacio je tezu (39): »Država ima pravo neomeđeno bilo kojim ogradama, jer je ona počelom i izvorom svega prava.«

Osobito je odlučno p a p a L a v XIII. istaknuo neotuđiva prava porodice pred državom. Njegov nauk je zavrijedio, da ga ovdje kratko izložimo. Pošto je u svojoj okružnici o radničkom pitanju (Rerum novarum) pokazao, kako je privatno vlasništvo potrebno pojedincu čovjeku, nastavlja: »Ako ga (-pravo na privatni posjed) ima kao pojedinačko biće, to ga još mnogo više ima, ako se uzme u obzir kućna zajednica. S obzirom na izbor staleža dano je svakom na volju,

hoće li slijediti Kristov savjet uzdržljivosti ili će se oženiti. Nema toga ljudskog zakona, koji bi mogao čovjeku oteti prirodno i prirođeno pravo na ženidbu, i koji bi mogao bilo kako omeđiti glavnu svrhu te svetim Božjim ugledom od stvorenja uvedene uredbe. »Rastite i množite se!« Tim je riječima bila osnovana porodica. Porodica, kućna zajednica, pravo je društvo sa svim njegovim pravima, pa činila se ona ne znam kako malenom. Ona je starija od ikoje države i stoga ima i nosi u sebi neovisno od države prava i dužnosti. Ako je dakle priroda, kako smo to pokazali, svakom čovjeku kao pojedincu dala prava steći vlasništvo i posjedovati ga, tad se mora to pravo nalaziti i u čovjeku kao glavi porodice, da ono ima u glavi porodice još čvršći temelj, jer čovjek u kućnoj zajednici, rekao bih, raste (sich ausdehnt). Sveti je prirodni zakon, da otac porodice pribavi djeci uzdržavanje i sve potrebno, i sama ga priroda upućuje na to, da se pobrine i za budućnost djece, da ih po mogućnosti osigura od zemaljskih nesreća (Wechselfälle), da ih osposobi, te se sami znadnu zaštititi od nevolje. Ta on sam u djeci dalje živi i, rekao bih, u njima se opetuje. A kako će ispuniti te svoje dužnosti prema djeci, ako im ne smije ostaviti kakav unosni posjed, kao baštinu? Poput države i porodica je društvo u pravom smislu, te u njoj vlada samostalna vlast, naime očeva. U međama, koje su joj označene njenim bližim ciljem, ima prema tome porodica barem ista ona prava, što ih ima država za biranje i upotrebljavanje onih sredstava, bez kojih se ne može niti održati niti opravdano slobodno kretati. Velimo: barem ista prava. Jer, budući da je kućna zajednica kako po svojem pojmu tako i uistinu prije od građanske, i prava su njezina preča, jer su bliže prirodi. Život u građanskoj zajednici treba da bude poželjnim dobrom pojedincu i porodici. Ali, ako građani nađu u njoj samo štetu mjesto koristi, samo povredu svojega izvornoga prava mjesto zaštite, pošto su ušli u okvir državne zajednice, tad će ta državna veza biti prije predmetom neprijateljstva i mržnje nego li poželjnim dobrom.

Velika je dakle i opasna zabluda tražiti, da državna vlast prodre u unutrašnjost porodice. Istina je, ako se koja porodica nalazi u krajnjoj nevolji i stisci pa si sama ne može pomoći, tad je pravo, da priskoči javna pomoć. Ta pojedine su porodice dijelovi države. Isto tako valja da se država umiješa, ako se među kućnim zidovima vrijeđaju međusobna prava. Tad treba da svakome pomogne doći do svojega prava. To očito ne znači otimati prava građana, nego ih učvršćivati i štititi. Ali dalje od toga ne smiju ići državni vođe. Ne smiju prijeći tih međa. Jer očinska je vlast takova, da je država ne smije niti uništiti niti oteti, kad je njezin izvor onaj isti, iz kojega je i život. Djeca su tako reći dio svojega oca.[7] Ona su nekim načinom razvijanje njegove osobe. I, točno govoreći, ne ulaze ona sama sobom u državnu zajednicu nego po kućnoj, u kojoj su dobili život. Baš radi toga, što su naime djeca po prirodi nešto očevo, moraju biti na brizi roditeljskoj, prije nego što mognu upotrebljavati slobodnu volju. **Socijalistički sustav, koji gazi roditeljsku skrb, da uvede opću državnu brigu, griješi protiv prirodne pravednosti i nasilno kida porodične veze.«**

[7] Sv. Toma 2. 2. q. 10. a. 12.

Što se ovdje veli za socijalistički sustav, to vrijedi danas o širokim slojevima liberalaca i slobodnih mislilaca. Kasnije opetuje papa: »Građani i porodice ne smiju nestati u državi, i mora im se očuvati sloboda kretanja, ukoliko se ne bi protivila općem dobru i pravu drugih..«

U svojoj okružnici »Sapientiae christianae« od 10. siječnja 1890. razlaže isti papa, kako posljednji cilj čovjekov nije država nego Bog. Ljudsko društvo, kako porodica tako država, zato su, da čovjeku pružaju pomagala, te mogne doći do svojega savršenstva. Oceve porodice opominje, da kuću svoju urede i svoju djecu odgajaju prema kršćanskim načelima. A onda piše doslovce: »Porodica nosi državu u klici, te se sudbina države dobrano odlučuje kraj kućnog ognjišta. Stoga oni, što žele države otkinuti od kršćanstva, počinju proračunato od korijena pa nastoje pokvariti obiteljski život. Od ovoga ih zločinstva ne straši niti misao, da time nanose roditeljima najveću nepravdu. Jer po prirodi je vlastito pravo roditelja odgajati svoju djecu i ujedno vlastita dužnost pobrinuti se zato, da se pouka i odgoja slažu s onim ciljem, radi kojega su od Boga i dobili potomstvo. Stoga moraju roditelji upeti gorljivost i sile, kako bi uklonili sve anomalije na tom području, te bezuvjetno tražiti pravo, da mogu, kao što im je dužnost, sačuvati svoju djecu od onih škola, u kojima im se može davati otrov bezboštva.«

Sadašnji je papa Pijo XI. u svojim zadnjim okružnicama o odgoji te o ženidbi svečano i opetovano potvrdio nauke svojega predšasnika.

I moderni učenjaci, koji doduše ostavljaju kršćansko stanovište, ali ipak još nepristrano sude o prilikama, kako ih sama priroda traži, priznaju, dakako protiveći se vlastitim načelima, da je porodica odgojilište, što ga je uredila sama priroda. Tako piše Fr. Paulsen:[8]

»Porodica, ta prva ljudska zajednica, što počiva na najjačim prirodnim nagonima i vezama, prirodno mjesto za pomlađivanje vrste, ujedno je prirodom samom određeno mjesto za prvu njegu i odgoju podmlatka. Prvo je pravo i prva dužnost roditeljska da se brinu za tjelesni i duševni razvitak dobivene djece. S gledišta općega života može se porodica nazvati upravo organizacijom, koja je od iskona pozvana, da čuva povijesni život nacije. I za narod, koji hoće da živi te ima budućnost, nema važnije zadaće od te, da uzdrži porodicu ekonomski, fizički i moralno sposobnom za tu njezinu funkciju.

Pogledamo li malo bolje djelovanje (Leistungen) porodice, opazit ćemo, da joj pripada osim tjelesne njege i tjelesnog razvijanja osobito prvi razvitak duševnog i ćudorednog života. Od matere se dijete nauči narodnom jeziku.

[8] Das moderne Bildungswesen bei Hineberg, Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart, 1906., S. 58.

Time se u njegovu dušu usađuje najdublji korijen veze s narodnim životom i osjećajem, koji je korijen otet svakoj svijesti. Osim toga se uvodi u običaje i ćudoredno prosuđivanje vlastitog naroda s tisuću svakidašnjih opazaka i opomena, izjava i zahtjeva. Napokon je još i danas prvi pogled djeteta na Božansko redovito vezan uz materinju riječ, premda je oslabila vjerska svijest. Tima tako osnovnim odgojnim elementima duševnog života pridružuje se onda i prvo razvijanje gospodarskih sila. Najprije igrom, koja često nasljedujući roditeljski rad tako uspješno pripravlja kasnije upotrebljavanje sila, a onda rukom pomoćnicom, koju pružaju kod posla roditeljima. U jednostavnim prilikama, osobito u seljačkom životu, je to urašćivanje djece u radnu zajednicu s roditeljima vrlo znatan dio odgojne snage, što je ima roditeljski dom... Ako se u velegradskim i veleindustrijskim prilikama sve više i više gubi, tad i to nije najmanji gubitak, kojima promjena ugrožava naš život.«

To je vrlo dobro rečeno. Samo je čudno, da Paulsen daje porodici jedino prvu odgoju i njegu. Odgoja mora biti jedinstvena te se stoga po prirodi ne smije povjeriti dvojici vođa. Drukčije bi po pravici mogao jedan rušiti, što drugi gradi. Cijela je odgoja povjerena porodici, a ne samo njezin početak. Država može i mora štititi i promicati tu obiteljsku odgoju, ali je ne smije sama preuzeti izuzevši izvanredne slučajeve da porodica notorno posvema zapusti djecu.

* * *

Iz roditeljskog prava na odgoju i pouku vlastite djece izvodimo ovdje važan zaključak s obzirom na pravo roditelja na š k o l u. Škole, barem pučke i srednje, nisu samo učilišta nego i po biti svojoj odgojilišta. Učenicima treba da pribave nesamo znanja, nego i da ih upućuju, kako će ga pravo upotrebljavati. Što koriste đacima sve vještine, ako ne nauče sve to u životu upotrijebiti, kako valja? No obuka u školi nije tek dio nego upravo glavno sredstvo odgoje. Ona pruža stotinu prilika, da se na mišljenje i značaj učenika djeluje odgojno i oplemenjujući. Treba da se upute, kako će svladavati svoju lijenost, svoju nepostojanost, svoju tromost, svoju tvrdoglavost; da se ne dadu voditi raspoloženjem nego dužnošću. Dalje treba da obuka ulije đacima ljubav i oduševljenje za sve dobro, plemenito i lijepo, mržnju na sve nisko i prosto, napose na grijeh. Nadasve pako treba da v j e r a, strah Božji i ljubav Božja uhvate duboki korijen u njihovim srcima, kako bi postali nepokolebljivim temeljem njihova cijelog života, u svim prilikama vodili njihovo mišljenje i odlučivanje, služili im poput zvijezde vodilice u životu, a kao najslađa utjeha na samrti.

Stoga je katoličkim roditeljima nesamo pravo nego i najsvetija dužnost čuvati si djecu od svih škola, koje mogu naškoditi vjeri djece. Takovim su školama prije svega t. zv. l a j i č k e ili b e z v j e r s k e š k o l e, u kojima vjeri uopće nije mjesta, te se na nju nikako ne obazire. Kako da djeca crpu vjersko uvjerenje po školama, u kojima se s vjerom postupa kao sa stvari, koja nije ni pažnje vrijedna? Među škole opasne za vjeru idu i m j e š o v i t e ili s i m u l t a n e, u kojima se obučavaju djeca raznih vjeroispovijesti, pa se predaje tek dva do tri sata nauk vjere odijeljeno za svaku vjeroispovijest. Drukčije se za vjeru ništa ne brine. Učitelji pripadaju raznim vjeroispovijestima, a zajedničke molitve i vjerske dužnosti su nemoguće. Jasno je, da u takovim školama ne može biti za vjeru dolična mjesta. Pape su zaista već ponovno odvraćali katoličke roditelje od takovih škola. Crkva je, veli Lav XIII., uvijek osuđivala mješovite škole.[9]

Stoga je neumoljiva dužnost katoličkih roditelja pobrinuti se, da im djeca imaju katoličke škole t. j. škole, koje svojim uređajem posvema odgovaraju zahtjevima katoličke vjere. Da koja škola bude uistinu katolička, nije dosta, da se u njoj 2 ili 3 sata na tjedan predaje nauk vjere, nego treba da cijelu školu nosi i provejava katolički duh. Učitelji moraju biti katolici, udžbenici sastavljeni u katoličkom duhu. Škola se mora započinjati i svršavati zajedničkom katoličkom molitvom, učenici treba da zajednički idu na službu Božju, od vremena do vremena primaju sv. sakramente itd.

Državi je samoj na najveću korist, da kršćanskim roditeljima omogući — škole vlastitoga vjerovanja. Država, koja sili kršćanske roditelje, da šalju svoju djecu u bezvjerske ili mješovite škole, ne čini samo nepravednog nasilja savjestima, nego i najstrašnije škodi samoj sebi. Jer samo dobro vjerski odgojena djeca postaju kasnije obično dobri i pouzdani građani.

Viktor Cathrein D. I.

---

[9] U listu francuskim biskupima od 8. veljače 1884.

CRKVA I SOCIJALNO PITANJE

I. Naše krize.

PREMDA se naše suvremeno, poratno čovječanstvo bolno steže i nervozno premeće u teškim grčevima svih mogućih kriza, ipak se na današnjoj površini našeg javnog života zapaža najviše socijalno-ekonomska vrućica, koja kanda se zaklela i neda čovječanstvu, da se smiri, da opet nađe svoju normalnu, mirnu kolotečinu.

Dokazivati da je socijalno-ekonomska kriza tu, da je ona zauzela rekordne i sudbonosne razmjere, značilo bi trošiti i prostor i vrijeme. Dovoljan je jedan — pa makar i najpovršniji — pogled po kontinentima naše zemaljske kugle, da nam u svoj svojoj krutoj i gruboj realnosti sine pred oči ta činjenica.

S melankoličnom i pogibeljnom rječitošću govore o njoj milijuni nezaposlenih radnika, koji su ozbiljan socijalni problem nesamo za ratom iscrpljenu Njemačku, u kojoj je u zadnje vrijeme — među mladim radnicima, njih do 80% — unatoč zdravim rukama i kvalifikovanoj spretnosti, usprkos najboljoj volji i najiskrenijoj želji za radom — bez posla, bez zarade. Ta nova epidemija zahvatila je i inače ekonomski jake zemlje: Veliki britanski imperij, ekonomski sređenu Francusku — pa i sama gorda Amerika, koja je do nedavno vrijedila kao čarobno carstvo, kojim ništa ne može da potrese, i ta je Amerika morala da nedavno gleda, kako se mase od brojnih stotina hiljada nezaposlenih radnika valjaju od grada do grada, od države do države, tražeći zarade: ona je bila prisiljena da u najnovije vrijeme zabilježi u svoje službene statistike 8 milijuna 300 hiljada nezaposlenih radničkih snaga.

U agrarnim zemljama — kao na pr. u Mađarskoj — ta je nevolja najžešće pogodila male seljake i zemljoradnike, tako da je u travnju 1931. od svih nezaposlenih radnika u Mađarskoj njih 90% pripadalo baš tim poljodjelcima.

Obazremo li se po bližoj svojoj okolini, zađemo li u stanovite gradske četvrti hrvatske metropole, zavirimo li u stanove njenih sivih periferija, vidjet ćemo da se i nad naš bijeli Zagreb navukla sjetna magla teške nezaposlenosti. A kako je u metropoli tako je i u provinciji. Mnoga su poduzeća ili sasvim obustavila rad ili ga znatno reducirala — na pr. neka na tri dana u tjednu —, a gotovo su sva reducirala ne u malom omjeru svoju radnu snagu. Tu obustavu posla, tu redukciju radnih sila osjeća, bolno osjeća naš radnik, naš mali čovjek, koji je prisiljen da žuljevima svojih nabreklih ruku prehrani ne samo sebe nego i one, koji su mu još više srcu prirasli nego on sam: njegova djeca, i njihova majka.

Još mi je i danas živo u pameti ono zabrinuto lice postradalog radnika, koga prije nekog vremena uz ostale bolesnike nađoh prikovana uz krevet jedne od naših provincijskih **bolnica.**

Radio je u velikoj industriji željeza, koja je svela rad na tri dana u tjednu. Zapitam ga, kako je. Prvi je odgovor bio duboki uzdah, koji se jedva otkinuo iz dna prsiju, popraćen dugim, sumornim pogledom, a onda su istom usne dospjele da istisnu: »Teško, velečasni, teško.« I on je siromah bio iz broja onih, kojima je rad u željezari bio sveden na tri dana u tjednu.

Nadovežem: »Možete li vezati kraj s krajem uz tu trodnevnu plaću?«

»A kako ću, velečasni? Plaća mi se tri dana, a sedmica ima ipak svojih neumoljivih sedam dana, a djeca hoće svaki dan da jedu.«

I u njegovim se ispaćenim očima pojavi suza, krupna radnička suza, suza oca i muža, iza koje se kriju uveli obrazi male nejačadi i zabrinute crte njihove majke.

Komu da se ne stegne oko srca, kad dođe u dodir s takvim činjenicama pogotovo, kad se zna da one nijesu nikakva rijetkost, nikakv egzotični izuzetak, nego nešto, što se oko nas redovito zbiva i to kanda svakim danom u punijoj mjeri.

*

Međutim — nezaposlenost nije ni iz daleka jedini odraz teške socijalno-ekonomske krize. Premda se radničko stanje zadnjih decenija — osobito u mnogim naprednim zemljama znatno poboljšalo, ipak je radničko pitanje još daleko od toga, da bude posve likvidirano. Mimoilazeći ostale probleme, napominjem samo pitanje stana. Obađite samo periferije naših gradova, našeg Zagreba, pa ćete vidjeti u kakvim sve — ne velim stanovima — nego dupljama životare ljudske osobe: od tavanskih studenjara, do vlažnih podrumskih zakutaka i slupanih daščara, u kojima se ljeti čovjek kuha, a zimi cvokoće u zagrljaju nemilog sjevernjaka, koji se zavlači kroz slabo zbijene daske.

Prostor jadan, nezdrav; no da ga je bar dosta! Cijele su obitelji od četvero, petero a katkad i više članova stisnute u jednu jedinu prostoriju; koji puta nešto širu od velikog sanduka: ona je i kuhinja i spavaonica i praonica, i soba za primanje; u njoj se guraju i jedan drugome smetaju, stariji i mlađi, muško i žensko, nerijetko u istoj gužvi i djeca dolaze na svijet i bolesnici odlaze zauvijek iz te doline suza. Kakve sve prema tome probleme higijenskog a pogotovo moralnog i uzgojnog reda donosi sa sobom to pitanje stanova, nije se teško domisliti.

Pustimo po strani mnoge ostale odraze socijalne krize — kao na pr. silne poteškoće, s kojima se ima da bori naš seljak i naš obrtnik, pa istaknimo — da upotpunimo sliku — samo još najveću anomaliju našeg modernog socijalno-ekonomskog poretka: tvrdu i neumoljivu ekonomsku diktaturu, ekonomsku prevlast nekolicine nad osiromašenim ili bar uvelike ovisnim mnoštvom.

Tu ekonomsku diktaturu energično žigoše pronicavi pogled suvremenog Pape Pija XI. u socijalnoj enciklici Quadragesimo anno od 15. V 1931.:

»U prvom redu svima udara u oči, veli tu Papa, kako se u naše vrijeme nesamo gomilaju bogatstva nego se i prikuplja moć i despotska ekonomska prevlast kod nekolicine, koji većinom nijesu vlasnici nego samo čuvari i upravitelji kod njih položenog kapitala, s kojim oni po miloj volji upravljaju...«

A ta ekonomska diktatura ima svojih kobnih posljedica. Navodi ih isti Papa:

»...Ovo gomilanje (kapitala u rukama nekolicine) rađa trovrsnim suparništvom: vodi se naime ponajprije borba za ekonomsku prevlast, zatim se vodi žestoko kreševo tko će prigrabiti u ruke prevlast u državi, da bi njezine sile i snagu mogao izrabiti za te ekonomske sukobe; bore se napokon među sobom i same države, jedno zato, što se narodi služe svojom jakošću i političkim utjecajem, da pomognu ekonomskim probicima svojih građana, drugo, što svojim ekonomskim silama i prevlašću nastoje riješiti političke razmirice nastale među narodima.«

I tako ta ekonomska prevlast, ta borba o ekonomsku diktaturu poput kakvog vrzinog kola zapliće svijet svakim danom u sve zakučastije krize.

Iz navedenog je jasno, da je socijalni problem tu, skicirani su i njegovi ponajglavniji oblici, premda dakako ne svi.

II. Razne faze socijalnog pitanja.

Da se sada na čas samo osvrnemo na razne faze socijalnog pitanja.

Ono je postojalo posvuda, gdje su ljudi radili za druge. S njime se je sukobila i stara grčko-rimska civilizacija, no prodahnuta poganskim duhom, ona ga je rješavala na svoj brutalani i simplistički način: ropstvom.[1]

Dakako da takovo rješenje, nije nikakvo rješenje. Nastupa kršćanstvo, koje svojim mirnim i nečujnim radom, uzvišenom evanđeoskom naukom o jednakosti ljudi pred Bogom, o njihovom realnom bratstvu međusobom i s utjelovljenim Bogom-Čovjekom Kristom — to kršćanstvo za prvih par stoljeća proizvodi najgrandiozniju revoluciju, što je ikada bila na zemlji: ono pomalo rastvara i konačno dokida staro ropstvo, bez kojega si stari pogani nisu mogli ni zamisliti ljudskoga društva. Vanredno dokumentiran prikaz te velike socijalne reforme što ju je kršćanstvo proizvelo donosi Emile Chénon u svom djelu: Le Rôle social de l' Eglise.[2]

Sa socijalnim se pitanjem suočuje i srednji vijek, taj ozloglašeni srednji vijek, na koji se diže kuku i motiku, naprosto zato jer je bio duboko katolički.

[1] Coulet, L' Eglise et le problème social. Spes, Paris, str. 57.

[2] Bloud et Gay, Paris.

No kad se malo dublje zaviri u taj srednji vijek, onda se razabire da je on mnogo sretnije riješio mnoge probleme, kojima se mi danas i te kako mučimo.

Zato se francuski sociolog Coulet ne žaca ustvrditi, da je srednji vijek sa svojim kršćanskim principima, koji vladaju i društvenim i ekonomskim životom, koji neprestano ističu da čovjek radi da živi, a ne da bude žrtva proizvoda, dobitka; pa sa svojim staleškim uruženjima, koja su sva prožeta duhom kršćanskog bratstva — da je svim tim srednji vijek dao socijalnom pitanju najbolje rješenje, što ga je ono do sada u povijesti dobilo.[3] Slično sudi i Gonnard u svojoj Povijesti ekonomskih doktrina.[4] Od njemačkih djela bogate perspektive o tom otvara Schürerovo: Kirche und Kultur im Mittelalter, pa prijevod Digbyeva djela Studien über die Klöster des Mittelalters.

No primaknimo se bližim periodama. U socijalnom je pogledu tu najznatnija ona francuske revolucije. Francuska revolucija unosi onaj kobni bakcil bolesnog individualizma, koji je bio kamen smutnje društvenog i ekonomskog života čitavog prošlog a i našeg stoljeća. Ističući neograničenu slobodu pojedinaca, raspušta fran. revolucija stara staleška udruženja,[4'] cehove, i na taj se način mali čovjek, radnik nalazi osamljen bez zaštite pred svemoćnom državom.[5]

[3] Coulet, ibid.

[4] *Histoires des doctrines économiques* Paris, 1921, t. I. p. 61.

[4'] Samo par dokumenata iz ere tog skrajnjeg individualizma: Zakonodavstvo velike revolucije (zakon Le Chapelier od 17. lipnja 1791.) ukida sve korporacije i strogo zabranjuje, da ih se opet uspostavi pod izlikom obrane *njihovih tobožnjih interesa:*

»1. Čl. — Budući da je ukidanje sviju vrsta korporacija, u kojima se udružuju građani istoga staleža i zanimanja, osnovica francuske Konstitucije, stoga se zabranjuje da ih se uspostavi, pa bilo to pod kojom god izlikom.«

»2. Čl. — Kad se gdjegod nađu zajedno građani istog staleža i zanimanja, poduzetnici..., radnici i pomoćnici bilo kojega obrta, oni si ne mogu imenovati ni predsjednike, ni tajnike, ni članove, ne mogu voditi nikakovih registara, ne mogu stvarati nikakovih rezolucija ni zahtjeva o svojim tobožnjim zajedničkim interesima.«

»3. Čl. — Ako — protivno načelima slobode i konstitucije — građani istog staleža i zanimanja... budu stvarali kakovih rezolucija i ugovora, po kojima bi zajednički uskratili ili dali svoj rad i trud samo uz određenu cijenu, sve se takove rezolucije i ugovori — bili oni položeni uz zakletvu ili bez nje — proglašuju protikonstitucijonalnima, atentatom na slobodu i na Deklaraciju Čovjekovih Prava i bez ikakva efekta... Auktori, vođe i začetnici takovih rezolucija, koji su ih pokrenuli, redigirali, njima predsjedali, bit će pozvani pred policijski sud... osuđeni na 500 livra otštete i na godinu dana lišeni svih aktivnih građanskih prava.« A. Müller S. J., o. c. str. 239.

I u vezi s tim individualizmom, koji je pod izlikom slobode razdrobio jake društvene organizme u osamljene pojedince bez otporne snage — stoji i ekonomski liberalizam, koji u ekonomiji ne trpi nikakova ograničenja slobode ni sa strane vlasti ni sa strane staleških organizacija; njemu je pred očima samo jedno: napredak industrije, moje industrije, dobit, što veća dobit. Ako pri tom drugi strada, ako kraj toga radnik biva uništen... to je njegova stvar.

Samo dvije značajne izjave te ideologije:

G. 1886. reče u belgijskoj Komisiji rada neki industrijalac posve otvoreno: »...industrijalna znanost stoji u tome, da se od ljudskoga bića iznudi što veća količina rada, dajući mu uz to što manju plaću«.[6]

Bliže našim danima Andrija Lebon, upravitelj velikog parobrodarskog društva, čuvši da se mornari nećkaju po nevremenu na more reče:

»Onoga dana, kad budete vodstvo jedne lađe ili kojeg poduzeća prepustili tako sitničavim brigama kao što je briga za život i uzdržavanje jednog pojedinca... toga dana ste jednostavno utukli industriju.«[7]

Gruba i uistinu neljudska teorija ekonomskog liberalizma, koja nažalost ni danas nije zamrla, koja je nažalost i dandanas idejom vodiljom nerijetkih liberalno-kapitalističkih poduzeća.

Što je takva teorija u praksi učinila iz jadnoga radnika neka pokaže samo ovo nekoliko činjenica. Iznosi ih glasovita Vijermeska Anketa (Enquête de Villermé) iz god. 1840.:[8]

»Tvornički je rad redovito trajao 15 do 15 i ½ sati, od kojih se zahtijevalo 13 sati stvarnoga rada...« Navodi pače i neka poduzeća »koja zadržavaju svoje radnike 17 (NB sedamnaest) sati na dan pri poslu..., a jedini je odmor pola sata za doručak i 1 sat za objed ...to znači dakle 15 potpunih sati efektivnoga rada...«

Što je najgore to izrabljivačko trajanje posla bilo je slično za sve dobe, pače i za djecu. Dotični istraživač našao je često djecu od sedam godina.... a u jednoj tvornici čak i mališane od 5 i 4 ½ godine. NB ti mali sirotani radili su i noću. Istom zakon od g. 1841. — a i taj je teškom mukom bio proguran kroz parlamenat uz veliko nastojanje katol. zastupnika Montalemberta — zabranjuje se djeci ispod osam godina rad u tvornici, a

---

[5] Glavni poticaj dala je individualizmu Rousseau-ova doktrina izražena u Discours sur l' inégalité parmi les hommes i le Contrat social.

[6] Müller Albert S. J. Nos responsabilités sociales, Spes, Paris, p. 43).

[7] Ibidem.

[8] Vidi P. Croizier S. J., *Pour faire l' avenir*, Spes, Paris, str. 129 ss.

djeci se ispod trinaest godina ne dopušta noćni posao...« To je bilo sve, a i to malo se još nije obdržavalo.

Plaća je bila upravo smiješna, kad ne bi bila tragična: u Francuskoj na pr., a slično je bilo i u drugim zemljama, muževi su dobivali 1 franak i ½ na dan, žene 1 fr., a djeca 75 santima.

Od radničkih stanova nije se uopće pravilo nikakvo posebno pitanje. Pri tom napornom, dugom i noćnom radu nije se nimalo obaziralo na nježniju konstrukciju žene, na njezine dužnosti zaručnice i majke.

Za ilustraciju samo jedan citat iz štampe toga vremena: »Pomanjkanje sna je jedna od najgorih muka, što čovjeka mogu da zadese (u tvornici)... Ono je upravo sudbonosno za zdravlje žena. Uz takav način života one mršave, blijede, postaju slabokrvnima i doskora se uslijed pomanjkanja krvi redaju kod njih sve moguće živčane krize, vid im se kvari i slabi... Ako su majke, njihovo se mlijeko suši, a zdravlje dojenčeta, koje je i onako radi neprestane majčine odsutnosti svakojako, biva konačno žrtvom...«[9]

III. Crkva i socijalno pitanje.

I u to vrijeme kada je liberalni kapitalizam s barbarskom bezdušnošću prelazio preko radnikovih interesa, preko njegova čovječjeg dostojanstva, u to vrijeme ustaje onaj, koji je tokom bimilenijske historije Crkve toliko puta znao da ustane na obranu potlačenih naroda i pojedinaca, koji je i okrunjenim glavama i kneževskim veličinama znao doviknuti: Dovde smijete i dalje ne! makar se toga radi sasula na nj vatra sa svih strana, i makar i sam morao u progonstvo...

Taj je isti bijeli vatikanski starac i 15. V. 1891. ustao na obranu pogaženih radničkih prava u enciklici Rerum novarum, a četrdest godina kasnije — 15. V. 1931. — za ista se prava zalaže njegov nasljednik Pijo XI., koji osim toga pretresa cijeli naš moderni socijalno-ekonomski poredak i daje nacrt za njegovu potpunu i temeljitu reformu.

Kod mnogih je Leonova enciklika, a kod nerijetkih i Pijeva okružnica Quadragesimo anno — izazvala žučljivo negodovanje, farizejsko skandaliziranje: dobacuju Crkvi da se ona nema pačati u socijalno a pogotovo ne u ekonomsko pitanje. Sinteza njihove mudrosti jest ona otrcana krilatica: »Popovi u sakristiju«.

Istu misao — samo malo drukčijim riječima izrazio je i Veliki Besednik (D. J. B.)[10] velike masonske lože »Jugoslavija« pri osvećenju nove 22. framazonske lože »Vojvodina« u Velikom

---

[9] Medicinska Akademija, 2/II. 1890. Journal Officiel n. 649. p. 1096. Croizier, o. c., p. 136, passim.

[10] Pod tom se šifrom krije g. Damjan J. Branković, ideolog jugo-slaven-

Bečkereku. Veliki se besednik u svojoj uistinu dugoj besedi jada i tuži da se: »... Katoličko sveštenstvo ... sve jače meša u kulturni, socijalni i materijalni život naroda. Bečki, praški nadbiskup, kao prirodni zaštitnici hrišćanskog socijalizma, — tu je g. rekao jednu krupnu netačnost — a u duhu papskog proglasa de (sic!) rerum novarum[11] održali su pridike o privrednom zastoju u svetu i pozivaju crkvu na saradnju u otklanjanju ovog neduga u čovečanstvu... Dobija se određeni utisak: katoličko sveštenstvo hoće da se aktivno umeša i u ostala područja javnog života te da tako konačno zagospodari duhovima.«

G. Besednik zaboravlja samo jedno, da Crkva ne treba da se istom »meša» u kulturni i ostali javni život, nego da je ona najvećim dijelom stvorila današnju kulturu, ono što je u njoj najzdravije a da se baš kasnijem »mešanju« masonerije i sličnih institucija imaju zahvaliti sve krize od kojih patimo.

Zašto je nekima krivo to miješanje Crkve u socijalne i slične probleme. Onima gore u liberalno-kapitalističkim krugovima je krivo, jer ne trpe da im tko uznemiruje savjest u njihovim spekulacijama, u njihovu izrabljivanju radnih snaga, misle da ne smije biti nikoga, koji bi se njima usudio dobaciti: to smiješ, to ne smiješ. Oni hoće da u svojim ekonomskm poslovima imaju »slobodne ruke«.

Ovima je blizu i skupina nazovi-kršćana, kršćana po krsnom listu i izvanjem »Zimmeru«, koji — kako nedavno piše mađarski isusovac Cavossy[12] — »sa farizejskim licemjerstvom opominju radnike na strpljivost i na nadzemaljska dobra, da ih time više mogu da izrabe. Takvoj vrsti kršćana, vjera je samo sredstvo da narod drže na uzdi, da ga mogu bolje da opljačkaju... No Krist nije nikakav španjolski zid, postavljen da štiti bogataše, burze i trustove, da ti nesmetano mogu izrabljivati siromahe...«

Takovi nisu od kršćanstva shvatili ni slovca, s njima Crkva nema ništa i Crkva je prva da osudi njihovo licemjerstvo, da nad njihovom farizejštinom izrekne anatemu. Ona im dovikuje: »nepravedna plaća je grijeh, grijeh koji u nebo vapije za osvetom, grijeh, kao što je grijeh ubiti jedva začeti život...«

Onima na lijevo to uplitanje crkve nije po ćudi, jer im kvari partijsko-političke račune. Oni hoće da pošto poto u očima radnika budu oni — njihova partija zvala se ona socijalistička

ske masonerije i starješina beogradske lože »Pobratim«. Vidi Hrv. Straža od 22. III. 1932.; Politika od 21. III. 1932.

[11] Ne znam, koji se to papski proglas zove *de rerum novarum*, očito je tu g. Besedniku izmakao jedan latinski lapsus linguae, što bi ga odmah gimnazijalac korigirao u de rebus novis. Enciklika se jednostavno zove *Rerum Novarum*.

[12] Magyar Kultura, mart 1931.

ili komunistička — kao jedini branitelji radničkih interesa. Dakako da je tu najbolje — i najunosnije — kad se nema konkurenata... Zato će se svijesno, sistematski i dosljedno udarati po tom opasnom konkurentu, pred radničkim će se masama neprestano iznositi da je Crkva buržujska, pogrješke pojedinih predstavnika Crkve pripisivat će se Crkvi kao takovoj, a o njenoj socijalnoj doktrini, o njenoj socijalnoj djelatnosti u svijetu mukom će se mučati.

Tipičan slučaj takvog demagoškog opskurantizma i »zaglupljivanja radničkih masa« u pravom smislu riječi, jesu i zagrebačke »Radničke Novine« od 25. III. 1932., koje se nađoše strašno pogođenima nizom katoličkih predavanja o nekim socijalnim i religijskim temama. Refleks te uzrujanosti jest onaj žučljivi podlistak *Gavrani se jate*, u kojem su iz zastarjelog partijskog arsenala izvučene stereotipne i preživjele fraze sektarskog antiklerikalizma. Zaboljelo ih je, što se još netko drugi usudio progovoriti o socijalnom pitanju, o boljševizmu; htjeli bi u tom pogledu monopol. Stoga one bombastičke tirade:

»Crnomantijaši stupaju u akciju, na svoj iskonski posao. Ustaju u obranu nepravde, laži i hipokrizije, u obranu bogatih i presitih, u obranu dembela, gotovana i neradiša; a protiv radnog naroda cijeloga svijeta! Stari je to zanat ovih, zlogukih, crnih propovjednika. Od kada povijest u opće bilježi religiju i njezine predstavnike: vrače, žrece, dalaj-lame, hodže-imame, svećenike, rabine; i kako se još sve zovu ta društva zastupnika gosp. Boga na ovoj zemlji; bili su, sada su, i bit će — dok će i jedan postojati — pristaše i branitelji vladajućih gospodskih klasa, a nikada uz sirotinju niti za sirotinju...

»I sada u vremenu kada je zahuktao svijetom bič ekonomske i političke reakcije, kada je jedan iživljeli sistem u svojoj agoniji; i težnji, da se pošto poto pa makar i pod cijenu prolivene krvi održi u životu, ustaju i opet ti zlodusi, i svojim graktanjem nastoje prikriti krič užasa milijunskih žrtava, žrtvovanih svakodnevno na oltaru moloha — boga-kapitala...

»Razuman svijet će to shvatiti i razumjeti. No ono zavedenog i zabludjelog radnog svijeta, valja uputiti u ulogu koju svećenstvo u opće, a jezuite naročito, vrše u današnjem društvenom poretku. Čutati?! Sada kad su oni ponovno i javno ustali protiv radničke klase kao nosioca budućnosti, svaljujući krivnju za postojeće zlo na socialističku nauku i njezine sljedbenike? Kod ovako otvorenog navještaja borbe, proletarijat ne može i ne smije ćutati! I mi imamo pravo da govorimo u obranu onoga, što držimo pravednim i za čovječanstvo jedino korisnim. Socijalizam kao takav još nigdje na ovome svijetu ne postoji. Niti socijaliste kao takovi, i potpuno sami, nigdje na ovom svijetu ne vladaju, pa da bi se na osnovu iskustva moglo stvoriti sud o nevaljalosti toga sistema.

Međutim o kapitalizmu imamo svoj sud, a ima ga i cijeli svijet.

Protiv crnorizačke ofanzive treba da ustanemo. Treba da se uspostavi front protiv mračnjaštva i zaglupljivanja. U tom frontu radnički pokret treba da bude glavna trupa, ali taj front treba da obuhvati i sve ostale elemente slobodne misli!«

U čitavoj toj pisaniji karakteristične su dvije stvari: Prvo, pisac ni ne pokušava, da se stvarno osvrne na predavanja: o boljševizmu su iznesene *činjenice*, o *marksizmu i historijskom razvoju porodice* također, o Lurdu isto tako. No g. člankopisac se u to ne upušta: on obara kule i gradove na »crnomantijaše«, na »novopečene križare«, svijesno zavodi svoje čitatelje, dajući čitavom nizu predavanja obilježje — *obrane kapitalizma*, jer zna da to kod publike, za koju piše najlakše upaljuje. **Jeftina i primitvna demagogija!** — Njega pri tome ništa ne smeta, što pred svojim čitačima *naprosto falsificira* smisao tih predavanja, u kojima se ne jednom uprlo prstom na sve anomalije i kobne posljedice nesamo marksizma nego i njegova korelata — modernog *kapitalizma:* za oba se reklo da polaze s iste osnovice — *materijalizma* i završuju istim refrainom — *diktaturom.* — Ne smeta ga, što je to puka kleveta dobaciti svećenstvu i Crkvi, da, nije »nikada uz sirotinju i za sirotinju.« Kleveta, koju demantira sva povijest Crkve počevši od prvih vjekova, kad je Ona, Crkva, sa patničkih ruku grčke i rimske sirotinje upornom i dugom borbom skinula lance ropstva, kad je kroz cijeli srednji vijek dizala ubožišta i zakloništa, gostinjce i bolnice — za sirotinju; kad u kobnim danima današnje krize na usta svoga Glavara pozivlje vas svijet na križarsku vojnu dobrotvornosti, i kad se na taj poziv ustaju biskupi i svećenici širom svijeta da pohrle u pomoć sirotinji. G. Kv. je trebao prolistati anale suvremene Njemačke i vidjeti što su biskupi, što je kat. Crkva učinila ove zime za olakšanje bijede; kako je u Francuskoj i Italiji osim pučkih kuhinja i milostinje — da pribavi zaradu *sirotinji* — poduzela gradnje Crkava i ostalih zgrada, s kojima bi se inače moglo čekati. U ostalom ne trebamo tako daleko: da je g. Kv. htio svoje čitače objektivno informirati o tom, što Crkva čini za sirotinju, trebao je samo da obađe zimus po Zagrebu, Sarajevu, Šibeniku i t. d. i zareda po onim pučkim kuhinjama, stolovima kršć. ljubavi, gdje je brigom svećenstva, brigom Crkve, stotinama i stotinama *sirotinje* — a ne dembela — osigurana *besplatna svagdanja hrana.* Da spomenemo samo zimsku akciju kat. svećenstva za pomoć bijednima ove zime, koja je otvorila 4 kuhinje za dijeljenje hrane: u Vlaškoj ulici 36, u Savskoj 81, u Paromlinskoj 27 i u Domu Sv. Terezije na Vrhovcu. Prve su dvije započele raditi 14. siječnja, treća tri dana kasnije, a četvrta 2. veljače. Sa dijeljenjem hrane završeno je dne 28. ožujka, na uskrsni ponedjeljak. — Na iskaznice podijeljeno je u siječnju 10.964 obroka, u veljači 27 hiljada 407 obroka, a u ožujku 28.143. Svega zajedno 66.514 obroka. Osim ovih službenih obroka nahranjeno je dnevno još 80 osoba sa preostalom hranom, što čini zajedno blizu 5000 obroka. U svemu je dakle izdano preko 71 hiljada obroka. — No o tom se pred radništvom mora da šuti, kao što se pred njim mora da šuti i o tome da mnogi njegovi marksistički vikači sjede u *vlastitim trokatnicama,* zgrču obilan kapital à la Remarque, a i nerijetki drugi, malo bliži... — Uistinu iste metode, koje su uobičajene u svim glasilima »slobodne misli« od ložinih do Staljinovih ekspozitura: od pariske *l' Humanité* do njemačke *Rote Fahne.*

Drugo. Na koncu g. Kv. pozivlje na uzbunu: *»Protiv crnorizačke ofanzive treba da ustanemo. Treba da se uspostavi front protiv mračnjaštva i zaglupljivanja.* (Uistinu je to prijeko potrebno, najbolji dokaz za to je baš sam članak g. Kv. Nap. Ur.) *U tom frontu radnički pokret treba da bude glavna trupa, ali taj front treba da obuhvati i sve ostale elemente slobodne misli!«* Dakle i one iz kapitalističkih masonskih loža i ministarskih stolica (kao na pr. u Španiji) pa do **»borbenih bezbožaca«** crvene internacijonale. Tu **ne će smetati razlika između »buržuja« i »proletera«!**

* * *

Ali unatoč iritaciji odozgor, usprkos tim demagoškim pisanijama na ljevici, Crkva se ne povlači, ona ne šuti, ne će da šuti i ne smije da šuti, — kad je govor o socijalno ekonomskim nevoljama u svijetu.

Ona nije indiferentna, ravnodušna prema bijedi čovječanstva kao što prema toj bijedi nije bio ravnodušan ni njen osnivač Krist-Isus. Ona poput svog božanskog Utemeljitelja dobro zna, da se čovjek ne sastoji niti samo od duha a niti isključivo od tijela, nego od tijela i duha i stoga ona — premda propovijeda strpljivost — propovijeda i pravednost i ljubav, koja ne smije dopustiti da ljudsko društvo bude tako uređeno te jedan veliki dio ljudi trpi oskudicu i budu nesposobni za svaki normalni život.

Kao što se Krist za zapada palestinskog sunca nadvijao nad bolesne i nemoćne, nad slijepe i gluhe, nad hrome i uzete, kao što je iz dubine Srca uzdahnuo Misereor super turbam — žao mi je naroda, kad ga je vidio gladna oko sebe — i čudom ga onda nahranio — tako se i Crkva baštinica te ljubavi i samilosti nadvija nad sve rane ispaćenog čovječanstva bezbrojem svojih karitativnih ustanova, svojim neprestanim isticanjem socijalne pravednosti i ljubavi.

Osim toga socijalno pitanje je u svojoj srži moralno pitanje, pitanje pravednosti, a gdje se radi o pravednosti, o etici, o moralu, tu Crkva ima prvu i glavnu riječ da kaže, jer je od Boga samoga primila tu misiju da bude učiteljica i čuvarica kako objavljene istine, tako i moralnih zakona, etičkih vrednota.

O toj se misiji Crkve može svako da uvjeri — kome je stalo do objektivne istine — kao što se može da uvjeri o svakoj drugoj historijskoj činjenici. A ako tkogod svijesno pred tom činjenicom zatvara oči, ona ipak ne prestaje toga radi biti realnošću, kao što se ni naše ljupko Sljeme ne će ni pedalj maknuti od Zagreba, ako nekog jednoga dana obuzme fiksna ideja, da se Sljeme nalazi na Himalaji.

Crkva dakle ima nesamo pravo, nego i dužnost da se miješa u socijalno pitanje.[14]

Stj. Tomislav Poglajen D. I.

---

[14] **Na koji način Crkva ulazi u socijalno pitanje, o tome vidi članke o. Vermeerscha u prošlom i ovom broju *Života*, te članak o. Cathreina.**

QUADRAGESIMO ANNO

DRUGI DIO:

Dopuna enciklike Rerum Novarum.*

ISTAKNUVŠI sv. Otac suvereno pravo Crkve, da o socijalnim i ekonomskim pitanjima izriče autoritativne sudove, navodi pet točaka, kojima će on popuniti i razviti encikliku Rerum Novarum. Govorit će: 1. O pravu vlasništva. 2. O međusobnom odnošaju kapitala i rada. 3. O pridizanju radničkog staleža. 4. O plaći. O ekonomskoj anarhiji i njenim lijekovima. 5. O potrebi, da se svijet vrati katoličkim načelima i kršćanskom moralu.

Sv. Stolica s naročitim akcentom ističe svoju kompetenciju u ekonomskom i socijalnom pitanju. »Sa sigurnošću i duboko svijesni punine svojega prava zalazimo Mi u to pitanje«, izjavljuje Leo XIII. u okružnici Rerum Novarum. Na isti način govori on i u drugoj svojoj socijalnoj enciklici Graves de Comuni od siječnja 1901. Pijo X. u svojoj okružnici Singulari od 24. rujna 1912. uči, da socijalno pitanje i kontroverzije, koje su s njim spojene ne mogu biti riješene bez auktoriteta Crkve.[1] U svom pismu na kardinala Liénart-a o konfliktu, što je nastao u sjevernoj Francuskoj između radnika i poslodavaca, sv. Kongregacija Koncila »smatra prije svega potrebnim da dozove u pamet, kako se u sličnom pitanju ne može posumnjati u kompetenciju Crkve«[2]; a evo s jednakom jasnoćom i jednako kategorično ističe to pravo i Njegova Svetost Pijo XI.

Lako je razumjeti to neprestano isticanje kompetencije. Ako se naime o njoj sumnja, njen je auktoritet narušen, a njena nauka gubi na snazi. S druge pak strane razlog te crkvene Kompetencije nije nimalo misterijozan. Crkva se bez sumnje uzdržava od tehničkog dijela ekonomije, no »individualna i socijalna narav ljudi i stvari«[3] daje činima ekonomskoga reda, kao uostalom svim slobodnim činima, moralnu stranu, kojoj je Crkva vrhovni sudac.

Prijeđimo sada na razna pitanja, o kojima raspravlja taj dio enciklike.

---

* Vidi *Život br. 4. god. 1932.*

[1] *Periodica de re morali et sociali.* VII, 20.

[2] Per. XVIII, 225.

[3] »Ex rerum et hominis individua socialique natura« veli latinski tekst. Talijanski, njemački (a i hrvatski Vrhbosnin) prijevod donosi: »Iz prirode stvari i iz čovječje zasebne (individualne) i socijalne naravi«.

I. Privatno vlasništvo.

Enciklika se na prvom mjestu bavi pitanjem privatnog vlasništva. To je doduše jedan od temeljnih problema, no ipak se enciklika na njem dosta kratko zadržava ustručavajući se, kako to u svom krasnom članku napominje dr. Messner,[4] da problem privatnoga vlasništva identificira sa cjelokupnim socijalnim pitanjem. Papa sam navodi cilj ovoga dijela: on hoće da osveti Leona XIII. i Crkvu, koje su lažno optužili, da su zauzeli stanovište bogataša protiv proletera; hoće da dokrajči prepirke među katolicima, iznoseći kako se ima tumačiti nauka Leona XIII., »to jest — kako on sam dodaje, a taj je dodatak vrlo značajan — katolička nauka«.

Pobija klevetu dozivajući u pamet, da ni Leo XIII. ni katolički teolozi nisu nikada posumnjali, e je Stvoritelj ljudima dao pravo privatnog vlasništva u dvostruku svrhu: t. j. da se pobrinu za sebe i svoju obitelj, a zatim da tu ustanovu stave u službu opće zajedničke i prvotne destinacije, koja ih stavlja u službu čitave ljudske porodice.

Nijekati socijalnu i javnu stranu prava vlasništva, značilo bi zapasti u individualizam, ili barem naginjati toj zabludi; nijekati ili umanjivati partikularni ili individualni karakter istoga prava značilo bi zastraniti u kolektivizam ili bar pogodovati njegovim zahtjevima.

Valja dakle biti na oprezu protiv moralnoga, juridičkoga i socijalnoga modernizma, na koji je Papa upozorio već u prvoj enciklici svoga Pontifikata.[5]

---

[4] *Das Eigentumsrecht nach »Quadragesimo anno«,* in *Die soziale Botschaft des Papstes« Quadragesimo anno«. Volksbundverlag, Wien, 1931.* Pod *privatnim vlasništvom* mi ne razumijemo samo prelaznu pripadnost nekih stvari osobnim i aktualnim potrebama posjednikovim, pripadnost, koja zbog zle upotrabe prestaje; pod privatnim vlasništvom razumijevamo stalnu, definitivnu pripadnost, koja u sebi sadržaje ova četiri elementa: a) stavljanje u službu posjedniku, b) to stavljanje u službu mora biti trajno, ako ne neprekidno (vječno) perpétuelle, c) sposobnost, da se čovjek služi predmetom u izabranom momentu, bilo sada, bilo kasnije; d) pravo da isključi drugoga od tih istih usluga. Vidi naše studije: *Principes de morale sociale,* II, p. 93.

[5] Enciklika *Ubi arcano* od 23. XII. 1922. »Koliko njih uistinu ispovijeda katoličku nauku, što se tiče podložnosti, koja se duguje civilnoj vlasti, ili prava vlasništva ili prava i dužnosti poljodjelaca i radnika, ili nužnih odnošaja među narodima ili među radnicima i poslodavcima, ili međusobnih odnošaja između crkvene i civilne vlasti, ili prava Svete Stolice i Rimskoga Pontifeksa, ili biskupskih povlastica, ili samih prava Krista, Stvoritelja, Otkupitelja i Gospodara svakoga čovjeka i sviju naroda? U svojim govorima, u svojim spisima, u cijelom svom načinu života, oni se ponašaju, kao da su nauke i principi, koje su Vrhovni Pontifeksi, naročito Leo XIII., Pijo X. i Benedikt XV. toliko puta proglasili, izgubili štogod na svojoj prvotnoj snazi ili kao da su posvema

Tom prilikom Papa ustaje protiv onih, koji se usuđuju da predbacuju Crkvi, da je u svome krilu odobrila neko pogansko shvaćanje vlasništva, kojemu oni u svome umišljenome neznanju supstituiraju neko specifično kršćansko shvaćanje.

To tobožnje pogansko shvaćanje sadržano je u definiciji vlasništva, što je daje rimsko pravo: »Ius utendi et abutendi«, koje bi imalo da bude pogansko, jer u njemu nijesu istaknute dužnosti vlasnikove. No mi smo to rekli na drugome mjestu (a i enciklika potvrđuje naše poglede), da te dužnosti — budući da nijesu juridičke naravi — nemaju mjesta u definiciji prava, a o jednoj te istoj stvari može da postoji samo jedan adekvatni pojam. »U svakom vlasništvu, napominje vrlo dobro njemački socijolog Nell von Breuning D. I. (*Christliche Sozialphilosophie, Kölnische Volkszeitung*, 13. XII. 1928.) živi isti juridički, izvorni, primitivni, nenadomjestivi (irréductible).« Dopustiti neko pomično, promjenljivo, dinamičko shvaćanje, kao što to hoće neki revizionisti, značilo bi pasti u relativizam.

No valja uzeti u obzir, da se uz iste riječi mogu da vežu vrlo različni pojmovi; i kao što to vrlo dobro pokazuje dr. Hoelscher[7] ista riječ *pravo* dobila je kod skolastika i teologa posve drugi i uzvišeniji smisao, nego što ga imala kod poganskih pravnika.

Želeći da stane na kraj kontroverzijama o privatnom vlasništvu i o dužnostima, koje su uza nj vezane, Papa s Leonom XIII. razlikuje pravo vlasništva od njegove uporabe. Komutativna pravednost bdije nad čuvanjem prava; druge kreposti, koje ne donose sa sobom sudski postupak, nalažu posjedniku da se dobro služi svojim vlasništvom.

Ne može se dakle, s nekima, na isti način ograničiti pravo i poštenu uporabu, a još se manje može držati da zloupotreba ili neupotreba oduzima samo pravo vlasništva. Papa ovdje zabacuje neke teorije, koje su drage nekim reformistima.[8]

Kako je god, zaključuje sv. Stolica, vrlo spasonosno i hvalevrijedno i u skladu sa tradicijom Crkve, da se ispita intimna narav dužnosti, da se točnije označe granice, što ih socijalne potrebe stavljaju pravu vlasništva ili njegovoj porabi, tako je krivo i pogrešno tako umanjiti individualni karakter vlasništva, da ga se u stvari uništi.

No budući da vlasništvo ima svoju socijalnu stranu, to i opće dobro ima tu da svoju riječ kaže. Javna vlast čuvarica općega dobra ima dakle tu misiju da bdije kako bi ta ustanova vlasništva bila što bolje prilagođena općem dobru. Premda je ta ustanova bila tokom povijesti podvrgnuta raznim promjenama, ipak ona ne može da bude prepuštena na milost i nemilost onima, koji su na vlasti. Država ne može oduzeti naravno pravo čovjeku da posjeduje dobra i da ih baštinom prenese na potomstvo. Državni dakle sistem porezâ ne smije da se konačno završi konfiskacijom dohodaka.

Budući da sveti Otac hoće jednostavno da dozove u pamet katoličku nauku, stoga možemo ovdje pod naravnim pravom razumjeti pravo, koje se temelji na naravi, premda je potrebna intervencija pozitivnoga prava, da se to naravno pravo ostvari; drugim riječima to naravno pravo jest ekvivalentno, prema o. Liberatore (*Economie politique*, p. 2., c. 2., art. 4) negdašnjem pravu »Gentium«. Vidi naš navedeni članak str. 117. - 119.

Papa još napominje, da vlada prilagođujući ustanovu vlasništva općemu dobru, čini uslugu samim vlasnicima, jer na taj način spriječava propast jednoga prava, koje bi inače postalo odviše odioznim. Spriječavati tu propast znači u isto vrijeme potpomagati i sam radnički stalež, koji bi izgubio svaku nadu u bolju budućnost, kad bi nestalo vlasništva. Dobro sviju zahtijeva, kako opaža Dr. Messner u navedenom članku, ne uništenje privatnog vlasništva, nego umnažanje vlasnika.

Enciklika zatim insistira na strogom pravu, što ga imaju bogataši da upotrijebe svoje bogatstvo dajući milostinju, vršeći dobra djela od svojih slobodnih dohodaka, t. j. od onih koji im nijesu potrebni da se prežive i održe na svojoj staleškoj visini.

U isti mah nam je dana i pravilna definicija te darežljivosti, ona sastoji u širokogrudnim izdacima, koji mnogima daju prilike za zaradu u korisnim poduzećima. Prelazeći na prvotne načine kojima se stiču dobra, sv. Otac spominje dva načina: prisvajanje još nezaposjednutog dobra i specifikacija ili rad izvršen u vlastito ime nad materijom. U tome drugom slučaju stvar je stečena kao plod rada.

Mi smo na drugom mjestu pokazali (Principes de morale sociale, p. 127, n. 141) da se prisvojenje onoga što se zove plod rada zapravo svodi na neki način prvotnog prisvajanja. Jer uistinu radnik obrađuje neku materiju, koja nije njegovo djelo. Ona mu dakle pripada kao prvomu prisvajaču.

II. Kapital i rad.

Ovim drugim dijelom vladaju dvije ideje: pravedna razdioba dobara i dobra ekonomska organizacija. Mi ćemo se u svom tumačenju držati istoga poretka.

Polazna točka enciklike jest ova. Niti sam rad, niti sam kapital ne stvaraju bogatstva. Jedan ništa ne može bez drugoga; i jedan i drugi trebaju osim toga naravnih sredstava, što ih je dala Stvoriteljeva velikodušna darežljivost. Odatle slijedi, da si niti kapital niti rad ne mogu prisvojiti svu dobit. I baš u tome je kapital

zastarjeli. To je jedna vrsta moralnoga, juridičkoga i socijalnoga modernizma, koji osuđujemo jednako energično poput dogmatskoga modernizma.«

[6] Vermeersch, *Crise sociale et théories réformistes*, p. 25 - 30. Dossiers de l' Action Populaire, n. 10, 25. juin, 1930.

[7] Vidi njegovu zanimljivu knjižicu: *Vom Römischen zum Christlichen Naturrecht.* Haas und Grabherre in Augsburg, 1931.

[8] Vidi o njima naš navedeni članak (u Dossiers), koji je najprije izašao na njemačkome *Linzer Theologisch — praktische Quartalschrift*, 1929.

dugo vremena griješio pod utjecajem mančesterijanskog liberalizma.

Istina je doduše da je Lasalle formulirao onaj zakon plaćâ, po kojemu plaća ostaje nužno prilagođena potrebama radnikovim bez nade, da se trajno umnoži; istina, K. Marks je unaprijed nagovijestio sve veću koncentraciju kapitala u rukama nekolicine mogućnika; no previše se zaboravlja, da su im preteče bili učitelji tako zvane klasične i liberalne ekonomije. U djelima se Turgot-a, Adama Smith-a, Ivana Say-a, Malthus-a, Ricard-a nalazi s ledenom ravnodušnošću izražena nemilosrdna igra ponude i potražbe, koja je samo na momente omogućivala povišicu plaće iznad radnikovih potreba. Vidi nanizane tekstove u zanimljivom članku A. Mullera D. I.: »*Une erreur dans l' Encyclique Quadragesimo anno?*« *(Bulletin d' études et d' informations de l' école supérieure de commerce S. Ignace, 1931, p. 609 - 627).*

No jednako se valja čuvati i oprečne socijalističke zablude i ne dati se smutiti socijalističkom zavodljivom parolom »socijalizacije«. Prema Božjemu planu nijedna klasa ne može da isključi drugu u razdiobi dobara. Ne može se osuditi vlasništvo i oni dohoci, koji nijesu plod rada. I neka se prestane izrabljivati onaj tekst sv. Pavla (II, Thess. 3, 10): »Tko ne radi, neka i ne jede.«[9] Ističući Apostol rad, koji je dužnost, nipošto time ne naučava, da je posao jedini naslov koji daje pravo na uzdržavanje i na dohotke. — Premda nas pregled današnjih činjenica sili da priznamo, da se je u velikim gradovima naše civilizovane sredine bar nekako poboljšalo stanje radnika, ipak se u novim krajevima a osobito na istoku dižu bezbrojne mase proletera i njihovi uzdasi vapiju sa zemlje k Bogu. A njima treba još pridodati cijelu vojsku poljodjelskih radnika, koji su bačeni u skrajnu bijedu i bez ikakve nade da će doći do komadića zemlje. No, nema li i u velikim gradovima čitavih gradskih četvrti, u kojima vlada takova moralna i materijalna bijeda, da je uistinu nedostojna naše civilizacije? Pomislite samo na glasovite »slums« u Londonu.

Priznavajući zatim Papa, da stanje radnika nije danas doduše istovjetno sa pauperizmom, ističe, da preveliki današnji kontrast između množine siromašnih i nekolicine prebogatih gavana očevidno dokazuje, da u našoj epohi industrijalizma bogatstvo, koje je tako obilno bilo proizvedeno, nije bilo kako treba razdijeljeno među razne klase. Dobra ovoga svijeta mjesto da budu uistinu za sve, ona su još uvijek i previše privilegij samo nekolicine.

Versajski ugovor, što su ga potpisale 32 države, priznaje, »da postoje takove prilike rada, koje za veliko mnoštvo osoba znače nepravdu, bijedu i oskudicu, koje prouzrokuju takovo nezadovoljstvo, da je opći mir i opća harmonija ugrožena... i da je prijeko potrebno popraviti te neprilike.« (Dio XIII. odlomak I.)

[9] Te su riječi postale kod Hebreja poslovične. Sv. Pavao se njima služi, da ukori Tesaloničane, koji su se previše dali na novotarije i podavali se prijekornoj besposlici.

Treba dakle, zaključuje Papa, raditi oko pridizanja radničke klase; treba da ta klasa uzmogne umnožiti svoj imetak, da tako što lagodnije podnosi obiteljske terete i izbjegne svim neizvjesnostima i da se jednako pobrine za svoje potomstvo. Nužno je, da se to učini, govorio je Leo XIII; za njim ponavlja Pijo XI: nužno je da se to učini što prije, jer inače prijeti pogibelj, da pristaše i zatočnici revolucija ne poremete javni poredak, mir i sigurnost ljudskoga društva.

III. Pravedna plaća.

Pitanje razdiobe dobara posve naravno dovodi vrhovnog Pontifeksa do pitanja plaće. I tu hoće da protumači i razvije nauku auktora enciklike Rerum Novarum — Leona XIII.

Plaća je naime redoviti način, kojim radnik postaje dionikom proizvedenoga bogatstva. Sv. Otac započinje pitanje plaće zaključujući onu kontroverziju, koja je nastala u Haidu (Češka) g. 1882; sv. Otac energično odbija prohtjeve onih, koji su nepravednim u sebi proglašivali posuđivanje djelatne snage i zahtijevali, da se to posuđivanje zamijeni društvenim kontraktom.[10] Međutim se moramo obazirati radije za društvenim oblikom.

Da se pravilno prosudi visina pravedne plaće, mora se u obzir uzeti više elemenata: učio je to već i Leo XIII. Jedna jedina norma ne može biti dovoljna; a potpuno bi kriva bila ona, koja bi radniku pripisala sav plod rada. Jer i tu treba radu priznati njegovu individualnu i socijalnu narav. Da ljudska naime djelatnost bude plodna, mora ona biti socijalno i juridički zaštićena; potrebna je suradnja raznih umijeća i zanata: misao, kapital i rad, sve je to pozvano, da se združi tako reći u jedno.

Enciklika zatim napominje tri stvari, koje pri određivanju plaće valja uzeti u obzir.

1. Plaća mora da bude dovoljna za uzdržavanje radnika i njegove obitelji. Razumije se, da neka razumna pripomoć sa strane same obitelji dolazi tude u obzir. No na svaki način treba udesiti stvari tako, da oci obitelji zaslužuju plaću, koja im omogućuje pristojno uzdržavanje njihove obitelji. Napominjemo, da se takova plaća duguje svakom odraslom radniku (Cuivis operario adulto).

Plaća, što je enciklika zahtijeva, jest tako zvana apsolutna obiteljska plaća: ona je obiteljska, jer mora da bude dovoljnom za oca obitelji; ona je obiteljska apsolutna, jer se duguje svakom odraslom radniku, i jer se njegova Svetost ograničuje na to, da hvali one, koji na razne načine osiguravaju obitelji dohodke primjerene njenim realnim teretima, pače i izvanrednim potrebama. Ta pohvala ide na pr. one, koji organizuju pripomoć obiteljima.

Apsolutna obiteljska plaća odnosi se na potrebe *obične redovite* obitelji.

[10] Taj se kontrakt zove Haidskim kontraktom.

Velimo, obične, redovite radije nego srednje, jer ako jedna obitelj nadmaši srednju, to ne znači, da je ona zato anormalna.

Osim toga, redovita obitelj nije za nas ona obitelj, koja je danas nažalost u nekim krajevima radi zloupotrebe braka tako smanjena; za nas je to ona obitelj, koja nastaje iz kreposnoga vladanja bračnih drugova.

U koje se ime duguje ta plaća? Sveti Otac izbjegava da to kaže u preciznim terminima: prepušta socijalnoj pravednosti (kreposti manje određenoj), da digne plaće na tu visinu.

Enciklika *Casti Connubii* opširnije govori o obiteljskoj plaći. »U građanskom društvu, kaže se tu, ekonomski i socijalni poredak mora biti tako udešen, da otac obitelji — uzevši u obzir prilike mjesta u kojem stanuje — uzmogne zaslužiti toliko, koliko mu je potrebno za uzdržavanje njegove žene i djece: jer radnik ima pravo na svoju plaću; uskratiti mu tu plaću ili dati mu plaću nižu od one, što je zahtijeva pravičnost, jest teška nepravda i grijeh, što ga Sv. Pismo stavlja među najveće.«

Po našem mišljenju bi se misao sv. Oca mogla ovako rezimirati: Oni, na koje spada briga za opće dobro, moraju u svojoj okolini omogućiti obiteljsku apsolutnu plaću. Kada je ta plaća jednom omogućena, onda ona postaje minimalnom radnikovom plaćom. Radnik ima *pravo* na svoju plaću i ono mu se ne može uskratiti bez nepravde. Prema tome iz obiju enciklika možemo *sa sigurnošću* izvesti, da je ta minimalna plaća obvezatna po komutativnoj pravednosti.

U toj se istoj enciklici Casti Connubii Papa izjavljuje za tako zvanu vitalnu »kulturnu« plaću za razliku od vitalne fiziološke plaće, zahtijevajući da plaća bude dovoljna »uzevši u obzir opće uvjete i prilike, u kojima mora da bude osigurano uzdržavanje obitelji«. Stoga na pr. obiteljska plaća u Kongu ne će biti pače ni individualna u Italiji; ona plaća, koja bi prije stotinu godina bila obiteljskom plaćom, ne će to ni izdaleka više biti danas uzevši u obzir današnje životne navike: navike naime stvaraju potrebe.

2. Valja uzeti u račun stanje tvornice ili poduzeća. Poslodavac nije dužan da uništi samoga sebe i da radi uz gubitak: radnici bi sami od toga prvi štetovali. Razumije se, da se plaća ne bi smjela smanjiti radi slabijih dohodaka, koji su uzrokovani nemarom ili nepažnjom direkcije. No ako preveliki porezi ili prisilna prodaja ispod vrijednosti robe ne dopušta potrebnu plaću, tada teška odgovornost pada na auktore tih veksacija. Gospodari i radnici imaju dakle da združe svoja nastojanja, da pomoću javnih vlasti uklone sve zapreke, koje stoje na putu normalnoj visini plaća. U krajnim slučajevima valja promisliti, može li tvornica nastaviti svojim radom i ne treba li se na drugi način pobrinuti za stanje radnika. Tu treba da pripomogne veza, koja spaja poslodavce s radnicima i duh kršćanske sloge.

3. Valja još uzeti u obzir i opće dobro. Ono zabranjuje taku visinu plaće, koja umanjuje broj radnika i stoga postaje uzrokom nezaposlenosti. I previsoke i preniske plaće imaju jednako zle posljedice: previsoke plaće tjeraju u mašinizam; preniske plaće revoltiraju radnike.

To nezadovoljstvo i ta uzbuna je mnogo opasnija nego li mašinizam, koji škodi samo onda, kada se naglo uvodi. Ruke mogu da uvijek nađu zarade.

Opće dobro zahtijeva neki pravedni razmjer između raznih plaća, a taj razmjer ovisi o cijeni raznih produkata. Razne su profesije — kao dijelovi istoga tijela na taj način pripravne da si međusobno pomognu.

Sv. Otac završuje refleksijom, da će istom onda nastati pravo ekonomsko blagostanje, kad budu dobra svake ruke pristupačna svima i svakome u onoj mjeri, koja im je potrebna za čestit i pristojan život, za neku poštenu udobnost, koja je korisna i za samu krepost.

Napominjemo, da sada opće dobro igra veću ulogu u određivanju plaće, od kada kolektivni kontrakti određuju sudbinom velikoga broja radnika. Često se puta u tim kontraktima polazi s jedne pokretne visine plaće, koja pada ili se diže prema zaslužbi (bénéfices) i na taj način ostvaruje neku vrstu društva.

Postavilo se pitanje, nebi li se plaća morala ravnati prema potrebama ili vrijednosti uložene djelatnosti. Sv. Otac insistirajući doduše na tome, da valja zadovoljiti potrebama, ne zabacuje princip ekvivalentnosti između uložene djelatnosti i plaće. Rekao je na drugom mjestu: »ako se ne vodi računa o socijalnoj i individualnoj naravi čovječje djelatnosti ili rada, ne će je se moći pravedno prosuditi i dati joj njen ekvivalenat. »Po našem sudu u normalno doba obadvije se osnove procjenjivanja slažu u svojim rezultatima. Mislimo, da onaj koji ništa ne radi i zijeva pri poslu ima pravo, da se formalno drži vrijednosti uloženoga truda. No ako se ispituje, koji je prvi faktor pri određivanju cijene, ne umišljajući si, da ćemo razjasniti sav misterij te geneze, slutimo, da se cijena produktima ima ponajprije određivati prema potrebama radnika.

IV. Obnova socijalnoga poretka.

Enciklika upire prstom na tri mane u poretku suvremenoga društva: 1. socijalni individualizam, koji je protivno naravi stvari ostavio samog pojedinca sučelice državi natrpanoj brigama i poslovima, koji na nju ne spadaju; 2. borba klasa; 3. ekonomska anarhija.

1. Nepromjenljivo je pravilo zdrave socijalne filozofije, da ne treba pojedincima oduzimati dužnosti, kojima svaki sam može da zadovolji i natrpati ih kolektivitetu; a isto pravilo veli, da društvo višega reda ne smije otimati poslove nižih društava, koja su kadra da ih izvrše; to je jednako tako nepravedno, kao što je štetno i opasno za dobar poredak. Svaka socijalna djelatnost mora prite-

[11] Naravno je, da poduzetnici hoće da reguliraju svoje tarife prema vrijednosti rada; sindikati ističu zahtjeve, što ih nalažu radničke potrebe. Vidi članak dr. Hansa Schmitza, u »*Die soziale Botschaft des Papstes*, p. 35 - 45; p. 38 - 41.

ći u pomoć udovima socijalnoga tijela, a ne smije da ih uništava ili zamjenjuje.

Stoga Papa u prvome redu preporuča decentralizaciju, koja oslobađa državu od poslova, što ih niže skupine mogu da preuzmu, i tako je ostavljaju slobodnijom i jačom, da bolje vrši svoju zadaću vodstva, nadziranja, poticanja, suzdržavanja, koja jedino njoj pripada, jer ona jedina ima sposobnosti koje se zato traže.

2. Druga protisocijalna nevolja jest borba klasa na radnome tržištu. Adekvatan lijek toj nevolji nalazi se samo u dobroj strukturi socijalnoga tijela, koja okuplja ljude ne prema poziciji, što je imaju na radnome tržištu, već prema njihovoj socijalnoj zadaći, što je vrše. Kao što je neki instinktivni nagon stvorio između susjeda općine, tako je jednako naravno, da se ljudi iste profesije okupe kao udruženja ili korporacije. Zajednički interes poduzećâ, više opće dobro, kojemu svi redovi moraju da pridonose, jest onaj stalni vez, što ga traži zdravi socijalni poredak; a taj će vez postati to uži, što će svaki pojedinac i svaka skupina više nastojati, da se odlikuju u svojoj struci. Po srijedi su dakle u tim korporacijama zajednički interesi struke i prije svega zajednička briga za dobro čitave zajednice; no to ni najmanje ne priječi zasebne dogovore i pregovore između poslodavaca i radnika o njihovim poslovima.

Poput Leona XIII. i Pijo XI. ne misli da propiše bilo kakav oblik organizacije, samo ako je u njoj spašena pravednost i zahtjevi općega dobra. No poput svoga predšasnika, on zahtijeva za građane iste struke slobodu udruživanja, slobodu da smiju izrađivati statute svoga udruženja i da smiju sklapati međustrukovna udruženja.

Po takovim udruženjima krči se put onoj organičkoj konstituciji društva, koja je postojala nekoć i koju socijalna politika mora nastojati da opet uspostavi; dakako prilagođenu sadašnjim prilikama.

3. Treće socijalno zlo od kojega trpimo jest e k o n o m s k a a n a r h i j a. Priznavajući Papa koristi slobodne konkurencije odbacuje — kao zaraženu ekonomskim individualizmom onu neobuzdanu konkurenciju, za koju svi znademo, kakovim je užasnim plodovima urodila. On zahtijeva za tu konkurenciju jedan regulatorni princip, ali ujedno ističe, da takav regulator ne može biti ekonomska premoć financijskih institucija, koja je zamijenila slobodnu konkurenciju, jer i njoj samoj treba jake ruke, koja će je suzdržavati. Takvim regulatornim principom mogu da budu samo socijalna pravednost i socijalna ljubav, koje prodahnjuju institucije svega društvenoga života; one su jedine kadre da stvore juridički i socijalni poredak, kojim će biti prodahnuta sva ekonomija.

Pod socijalnom pravednošću razumijeva enciklika pripravnost da se izvrše sve dužnosti prema društvu; pod *socijalnom ljubavlju* razumijeva polet ljubavi prema društvu, koji se diže iznad dužnosti. Dr. Messner je raspravljao o socijalnoj pravednosti u publikaciji »*Die soziale Frage und der Katholizismus*«, Festschrift zum 40 Jährigen Jubiläum der Enzyklika Rerum Novarum. Schöning, Paderborn 1931. p. 431.

Uslijed međusobne ovisnosti narodâ jako je poželjan internacijonalni sporazum.

Ako se ostvare Papine nade, ako se uspostavi jedan direktivni princip za ekonomski i socijalni poredak, onda će društvo naličiti, kako veli Pijo XI., mističnom tijelu Kristovu i njegovoj skladnoj harmoniji, što je opisuje Apostol narodâ. Ovdje Papa usput spominje pokušaj ekonomske organizacije, što ju je inaugurirao fašistički režim u Italiji; pokazuje njene dobre strane, a i opasnosti, koje od nje prijete. Međutim, tim se pitanjem ne bavimo u ovome članku.

Vraćajući se zatim na glavni problem, izjavljuje Papa, da je za povratak boljem socijalnom poretku, koji je tako dragocjen za opće dobro, prije svega potrebna Božja pomoć, a zatim suradnja sviju ljudi dobre volje. Svrha će biti to sigurnije postignuta, što će veći biti broj onih, koji će se sa svojom tehničkom, profesijonalnom i socijalnom kompetencijom dati na to djelo obnove socijalnoga poretka. A ta obnova će biti to sigurnija, što će više u njoj sudjelovati sa svojim katoličkim principima oni, koje je K a t o l i č k a A k c i j a zadojila tim načelima i pripravila za apostolat pod vodstvom i direktivama Crkve: Ova se naime — na tome terenu, koji sve vrvi od moralnih pitanja — ne može odreći svoje božanske misije.

Kao što je to Papa najavio, tako završava ovaj dio s izjavom, da sve ono što je izrekao o obnovi socijalnoga poretka ne će ništa koristiti (činjenice to dokazuju) bez ćudoredne reforme.

Postojao je nekoć socijalni poredak, koji doduše nije bio savršen, ali je prilično dobro odgovarao prilikama i potrebama onih vremena. Zavidni egoizam jednih i revolucijonarni duh drugih uzrokovao je njegovu propast. Taj je zavidni egoizam stvorio među korporacijama rivalitet i borbu, koja ih je učinila odioznima.

Primjećuje se u petoj točki neka neodređenost. Drukčije i nije moglo da bude. Papa nije htio definirati način korporativne organizacije, a jednako ne će ni da zamijeni zakonodavca u izradbi civilnoga zakona. I stoga je mogao samo da istakne socijalnu razdrobljenost i potrebu da se društvo bolje podijeli; pravo udruživanja u poštene svrhe i pravo određivanja statuta za ta udruženja; zatim da preporuči decentralizaciju i pokaže svoju sklonost za jedan korporativni sistem; i napokon da upre prstom na pravednost i ljubav kao na onaj direktivni princip, koji nedostaje našoj ekonomiji, upozoravajući, da je obnova ćudoređa i mentaliteta neophodno potrebna za uspjeh.

Završit će se.

Artur Vermeersch D. I.

DIDEROTOVA ETIKA »SREĆE«

ODBACIVŠI vjeru kao podlogu etike — Diderot[1] triumfira! Vjere niti bilo kakve »metafizike (osim svoga materijalizma ili hilozoizma) ne treba, a društvo ljudsko može postojati i bez toga. Etika se osniva na »naravi«, na »sličnosti ljudske organizacije«. Što će nam opaka vjerska etika, bič za života, strah na smrti, kad nam tu pomaže sama »narav«. Svi ljudi hoće biti sretni, a sreće nema bez kreposti. Dakle će svi uvijek htjeti biti kreposni, inače će ih kazniti sama narav. Nema ni transcedentne obveze ni sankcije.

A što je krepost? Činiti dobro: bienfaisance i ništa drugo. Sve ostalo otpada.

No ova tako bučno naviještavana Diderotova etika napokon sama priznaje svoj bankrot. Vlastitim riječima i uslijed vlastitih svojih principa. Slobode ljudske volje nema, sve je nužno, sve je relativno, a sreća može kod nekog biti i u tome, da čini zlo. Diderot kapitulira.

Uostalom, premda ne govori uvijek jednako, za njega nema uz bienfaisance ni poštivanja sebe, ni poniznosti, ni čistoće, ni stida, ni braka; on u konsekvencijama svoga materijalizma ide dotle, da tvrdi, da nema »ništa solidno, osim jesti, piti, spavati.«

Svaki blud pa i protuprirodni i rodoskvrnuće je »u prirodi.« Konačno je »sve u prirodi.« Pače valja biti ne mali nego »veliki lupež,« jer »se sve kolje.« Nema ljudskoga dostojanstva: čovjekovo dostojanstvo je isto kao i životinjsko, i čovjek je nešto prolazno. »Moralan« čovjek je »umjetan čovjek«, produkt društva, ne »prirode.« U prirodi nema ni moga, ni tvoga, ni vlasti, ni auktoriteta, ni kreposti ni opačine, ni pravila ni zakona! Ako dakle hoćete, da čovjek bude sretan, ostavite ga slobodnim, jer kodeks prirode pozna samo jednu riječ: sloboda! Ne civilizujte ga, ne sputavajte ga u okove društva.

Tako se sva etika niječe i Diderot stoji — nakon onih svojih triumfalnih tirada! — pred ruševinama svoje retorike. No što to smeta čovjeka XVIII. stoljeća, pa bio on i filozof![2] On ruši, isprsuje se, i kad bi njegovim riječima vjerovali, nije bilo od njega kreposnijega čovjeka. Tako se ruši ohola priroda bez Milosti, priroda koja Bogu dovikuje: »Ako sam čestit i činim dobro, svejedno je za moje bližnje, da li je to srećom moje organizacije, slobodnim činom moje volje ili potporom milosti tvoje.«[3]

[1] Vidi prijašnje članke: *Diderot - preteča ateističko-boljševičke etike, Život*, 1931, br. 7, str. 323; i *Boljševik 18. vijeka, Život*, 1931, br. 3. str. 105.

[2] Ipak se nešto lecne, kad čita La Mettriea i onda uviđa, kako je fatalno u etici naučavati lažne principe. Vidi daljnje naše izvode.

[3] Diderot, Djela, izd. Assezat - Tourneaux, Garnier frères 1875 - 1876: II. sv., *Interprétation de la Nature*, str. 61. *Molitva.*

* * *

Sad treba da prikažemo bankrot Diderotove etike. Mi nemamo da pokažemo, kako sam Diderot sebi protuslovi, i kako jednom nešto ruši, a drugda to isto brani. Mi ćemo ga slijediti u njegovu padu.

Najistaknutija je crta u toj etici duh bludnosti, za koju kat. teolozi vele, da je tu ljudska narav ranjena kao u nijednoj drugoj točki, te su tu zastranjenja čovjekova, u praksi, a onda i u teoriji najveća. Diderot je uvijek apostol i branič bludnosti, koja je svim periodama dekadence utisnula svoj pečat. Grijeh je čovječanstva bludnost. A Diderot reče, da je ona »u naravi« i nije nikakvo zlo. I danas ona harači i otima čovječanstvo Bogu. Govori se samo o »prirodi«, a bludnost je za naše suvremenike nerazumljivi »metafizički pojam«. Zašto da ti čini ne budu dopušteni? To znači i u Diderota spajati moralne pojmove s činima, koji po sebi ne mogu biti moralno kategorizirani ili su dobri. U tom smislu je »ćudoredan« čovjek par exellence »Umjetan« čovjek: »l' homme moral et artificiel«.

Diderotu to sve nije strašno, on mirno iščekuje svoj Eldorado bezbožaca, jer to je samo u stilu »onih bijednih fanatika« »optuživati bezbošce s nećudoređa, bezbošce, koji nisu nigda vidjeli da su učinili jedan nepošteni čin, usred pobožnjaka, okaljanih svakovrsnim opačinama.«[4] Diderot veli: »ja dopuštam najutvrđenijem zločincu, da izda protiv mog ćudoređa najokrutniji pamflet.« On će i dalje mirno »spavati«.[5]

Kad čitamo, kako Diderot sebe i svoju krepost u zvijezde kuje, osjećamo silni manjak poniznosti, reda, kršć. duha, što je sve redom zabacio. Kad je uzdizao vrlinu, nije to bilo bez buke, ne, sve to uzdizanje miriši bukom farizejštine, koja vješa na se zapise u kutijama, moli se na ulici i na uglu, kud ljudi prolaze, da požanje hvalu ljudsku, posipava se pepelom i ne umiva lice, da se vidi, kako posti. Splendida vitia! Uzdizao je novu »krepost« s bubnjevima i talambasima, želio je, da bi se dobra djela, kao u Kini, oglašavala »uz zvuk trublje«. Za sebe je želio, da ga potomstvo ne zaboravi. »Doista bi potomstvo bilo nezahvalno, kad bi potpuno zaboravilo mene, koji sam se njega toliko sjećao.«[6]

Istini za volju rekli smo, da Diderot katkad biva i nešto umjereniji u svom razaračkom radu, tako kritikujući La Mettriea uviđa, da je etika »golemo drvo, kojeg vrh dira nebo, a korijenje da ide do u pakao, gdje je sve vezano, gdje se stid, pristojnost, uglađenost i najneznatnije kreposti, ako takovih imade, drže kao lišće svojega granja.«[7]

Fatalno je za Diderotovu etiku, da se temelji na »prirodi«, koja, kako reče njegov znanac Meister, ne pozna ni gospodara ni

[4] Ibid., sv. 9. *Mélanges, str. 438.*

[5] Ibid., *Did. et Cath. II.*, str. 451., 452.

[6] 18. sv. Pismo Faleonetu, str. 87.

[7] Ibid., III. sv., *Essai sur les règnes de Claude et de Néron*, str. 217., 218.

Boga. Konačno je »sve u prirodi«. On tu »narav« panteistički obožava, ona je Alfa i Omega sve etike. Njegova etika fraze i emfaze, koja ne pozna ni skromnosti, ni poštivanja sebe, ni stida, ni bluda, ni Boga, ni gospodara, ni sličnih »djetinjarija«, a koja traži ljudsku sankciju bubnjeva i talambasa, dobiva tako svoju bazu. Ali već prije nego je napisao djela kao Interprétation de la nature, Entretien entre d' Alembert et Diderot, Suite de l' Entretien i San d' Alembertov, Dodatak putu Bougainvilleovu, Elemente filozofije, već prije on piše alegoriju Aleje, gdje slavi užitak, blud, napada vjeru i vjersku etiku. Već sada piše u svom blatnom romanu Bijoux indiscrets, da je ljubav samo »fizika«, seksus, i rodoskvrnstvo je za njega riječ bez smisla.

Djelo »Dodatak putu Bongainvilleovu« zove se također »dijalog između A i B o *neugodnosti, da se povezuju moralne ideje uz stanovite fizičke čine, koji ih ne podnose — qui n' en comportent pas.* Tako možemo u svim djelima Diderotovim tražiti njegove ideje, svuda moralizuje i u romanu, i u drami, i u umjetničkoj kritici *(Salons)* i u filozof. dijalozima, svuda. Ta on se smatrao »filozofom« u stilu XVIII. stoljeća, čovjekom zvanim da reformira društvo, čovječanstvo.

Zato je Diderot zabacio i vjeru, jer, po njemu, treba birati između »vjere« i »razuma«. Prvo njegovo djelo tome je posvećeno: što u Eseju o zaslugi i kreposti prijevodu Shaftesburya, u svojim bilješkama tome djelu, prikriveno hoće, to u djelu Filozofske misli očitije traži: »radikalni« skepticizam ili zapravo ateizam, premda tobožne brani »naravnu« religiju. Ali već u »Dodacima filozofskim mislima« izdaje se kao potpuni ateista, kao što i u onoj alegoriji Aleje. U Dodacima piše, da treba birati između »vjere« i »razuma«. »Vjera nije u naravi«,[8] eto odsude vjere u ime onoga principa, na kome Diderot hoće da sve gradi. Vidjeli smo, kako je i vjersku etiku rušio, jer da izvrće »naravni red dužnosti«.

*
* *

Diderot bijaše neki materijalističko-panteistički *monista.* Sav svemir sačinjava Veliku Cjelinu, *le grand Tout,* koja je u biti svojoj konačno ipak materija, koja osjeća. Ovaj hilozoistički, materijalistički monizam prožet je nekim obožavanjem, nekim entuziazmom, nekom slijepom predanošću Velikoj Cjelini, koja sve obuhvata, u kojoj sve živi, koja se uvijek mijenja (a vječna je samo »molekula«), izvan koje i protiv koje ništa nije, ništa se ne zbiva. »I bez ideje o Svemu nema filozofije.«[9]

Iz toga svega treba da se shvati i Diderotova jedina moguća etika, jer »pojmove, koji nemaju temelja u naravi, možemo prispodobiti s onim šumama na Sjeveru, kojih drveće nema korjene.

[8] Ibid., sv. I., *Dodaci Mislima,* str. 159. Misao VI.

[9] Ibid., II. sv., *Tumačenje Prirode,* str. 15.

Treba samo jedan zamah vjetra, jedna neznatna činjenica, da obali čitavu šumu drvlja i ideja.«[10] Kad dakle Diderot traži norme našega htijenja, obraća se na onu Veliku Cjelinu, na narav. »Počnimo s početka, pitajmo naprosto narav, i promotrimo bez strančarstva, što će nam ona odgovoriti na tu stvar.«[11] Narav će nam otkriti istinu i dati norme života.

»O Naravi, *sve, što je dobro, u tvojem je krilu* zadržano! Ti si obilato vrelo svih istina!.... Nema na svijetu stvari dostojnih da se njima bavim doli kreposti i istine.«[12] Ispitujući organizaciju ljudsku i »sličnost organizacije« ljudske ispitujući narav o odnosima ljudskim, dolazimo do zakona ljudske prirode, koji su ujedno zakoni etike. »Hoćeš li dakle znati u svako vrijeme i svuda, što je dobro, što li zlo? Prioni uz narav stvari i čina, uz tvoje odnose prema bližnjemu, uz utjecaj, što ga ima tvoje vladanje na tvoju osobnu korist i na opće dobro. Ti ludo misliš, ako držiš, da ima *nešto* u svemiru, bilo gore, bilo dolje, što bi moglo nešto *dodati* ili oduzeti zakonima prirode. Njena je vječna volja, da dobro pretpostavljamo zlu, i *opće* dobro pojedinačnome. Možeš obratno naređivati, ali ti se pokoriti ne će.«[13]

Zato je i zabacio vjersku etiku, jer da nije u prirodi. »Carstvo naravi ne može biti uništeno; možete ga preprekama sprečavati, ali ono će ostati.« Zato može zakonodavac braniti blud, koliko hoće, »srce će čovjekovo jecati« i »ne će prestati da protestuje«.[14] Moralni »umjetni« čovjek nigda ne će pobijediti »naravnog« čovjeka. »Carstvo naravi je neuništivo: mi mu se možemo opirati i smetati mu, ali ono je trajno.«[15]

Pa što onda veli narav, koja li je vrhovna norma života? Biti sretan. Ima samo jedna dužnost: biti sretan.«[16] I zao čovjek pače, čineći zlo, hoće da bude sretan.[17] I čovjek, koji se žrtvuje, čini to, jer on za sebe radi, on je sretan, kad se žrtvuje.[18]

Koja su dakle pravila života u ovoj etici »naravi« u odnosu prema Bogu, prema sebi, prema bližnjemu, prema obitelji, prema društvu i državi, prema čovječanstvu?

Vjera »nije u naravi«.[19] Zato ni nema nikakih dužnosti prema Bogu. Bog nas ne će kazniti zbog nevjere i on nas ne smije

[10] Ibid., sv. II. *Tumačenje Prirode,* str. 14.

[11] Ibid., sv. II. *Dodatak putu B.* str. 241.

[12] Ibid., sv. 7. str. 103.

[13] Ibid., sv. II. *Dodatak putu B.,* str. 225. — »Sličnost organizacije: ljudske uvjetuje etiku, ibid. str. 240., 241.; sv. VI., 444., 445.

[14] Ibid., str. 245.

[15] Ibidem., — U drami *Igrač* veli se »Podignimo naravi hram! Budimo njeni svećenici i proroci!« Sv. VII. str. 456.

[16] Na pr. Djela, IX. sv., *Elem. fiziol.* str. 429, 352; *Esej o carstvima Klaudija i Nerona,* sv., 3., str. 312.; *Did. et Cath. II.,* str. 320., 314.; sv. 2. *Prosályte* str. 85.

[17] Ibid., sv. II. *de prosélyte,* str. 88. Inače D. pokazuje često, kako je zao čovjek »nesretan«, a dobar »sretan«.

[18] Ibid., sv. 19., *à Lanslois,* str. 435.

[19] Ibid., sv. I., str. 159.

kazniti, što nismo u Njega vjerovali, jer ne vjerovati, tobože ne uviđati: ne znači zlo činiti.[20] Uostalom vjera je besmisao i »praznovjerje veća pogrda Boga od bezboštva«.[21] Ako se nadalje Bog zašto brine, brine se za naš život.[22] Isprva je jedina moguća religija bila »naravna« vjera, koja je »sviju vremena i sviju zemalja«,[23] koja ne traži kulta, jer je Bog »odviše iznad našega ništavila«.[24] Ali se napokon i ta zabacuje, jer je svijet produkt slučaja: Kombinacije, koje se kao najharmoničnije održaše, kao što u borbi za opstanak pobjeđuje najsposobniji (P i s m o o s l i j e p c i m a).

Ljubav prema sebi je dakako temelj svemu djelovanju, svako hoće biti sretan, što ne isključuje ljubavi prema drugome, jer je narav u nas stavila socijalna nagnuća. Diderot dopušta zlome čovjeku samoubojstvo i još ga potiče, da se ubije.[25] Opravdava dakako sve uživanje, a zabacuje askezu. Brani često komfor i raskoš u imućnih,[26] i »dražesne poroke, koji sačinjavaju čovjekovu sreću na ovome svijetu, a prokletsvo na drugom« (koga za Diderota nema).[27] Za stid dakako Diderot ne zna. Stida nema u stanju »naravi.« Žena kad se podaje ili čovjek kad boluje ili kad je u bijedi, ne mare za stid, jer se »približiše naravi.« »Čovjek ne će da bude ni smetan ni rastresen u svom uživanju. Ljubavno je uživanje praćeno jednom slabosti, koja bi ga izručila na milost i nemilost njegova neprijatelja. Evo sve, što može da je naravno u osjećaju stida. Ostalo sve je djelo ustanova.«[28] »Tko ljubi taj samo ljubi.«[29] »Čini mi se, da je od vijeka razum stvoren zato, da bude pod noge bacan od ljubavi. Čini mi se, da onaj, koji pozna još neke dužnosti, zlo ljubi.«[30] Čistoća i uzdržavanje su djetinjarija i ludost, svaki seksualni čin je dopušten, pače dobar, jer je ugodan.[31]

Osobito je tu tjesnogrudna za Diderota kršć. vjera, koja osuđuje svaki pogled, svaku riječ,[32] a on se ne može uzdržati od toga, da prljavštinu ne imenuje njezinim imenom. »Ostavite mi riječ, a ja vam ostavljam stvar.«[33] Njegova je fantazija sva blatna, te mu i sama riječ »nedužan«, ako mu dođe pod pero, zvuči

---

[20] Ibid., 140; sv. IV., 448, 525; *Did. et l' abbé Barth.* str. 57.

[21] Ibid., I. sv. str. 130. — Za molitvu kaže, da je »ludost« pomisliti, da ćemo mičući usnama promijeniti zakone svemira ili odluke »*neke Providnosti*« *Did. et a .Barth.* str. 30. — Vidi o molitvi i *Tumačenje Prir.* u 2. sv. str. 61.

[22] Ibid., 18. sv. str. 388.

[23] Ibid., sv. 2 (Prosélyte) str. 81.

[24] Ibid., str. 83.

[25] Ibid., sv. 3., *Esej o carstvima*, str. 253.

[26] Enciklop., Članak Luxe. — *Did. et Cath.* II, odlomak *Du luxe.* Isto: *Réfutation suvie*, sv. 2., str. 414. dalje.

[27] *Did. et Cath.* II. str. 238., isto u sv. 2. *Réfut. suivie.*

[28] Sv. II.., *Dodatak putu B.*, str. 243., 246. — *Tako i sv. 15. Encikl.*

[29] Ibid., sv. 19 *Mlle Volland* str. 241.

[30] Ibid., str. 238.

[31] Djela, II. sv., *Suite de l' Entretien*, str. 184.

[32] Ibid., sv. III. Enciklop., nzd. u Livornu (1771) str. 220. članak *Chasteté.*

[33] Ibid., sv. 6., *Jacques le Fataliste*, str. 222.

»smiješno«.[34] Dakako, jer u S n u D' A l e m b e r t o v u gđica De l' Espinasse pita: »A samopoštovanje, stid, grižnja savjesti?« A doktor Borden odvraća: »Djetinjarenje, osnovano na neznanju i taštini jednog bića, koje si smatra zaslugom ili nezaslugom jedan momenat nužde.«[35] U D o d a t k u P u t u B o u g a i n v i l l e o v u postaju onda sve naše brige, koje se ne odnose na održanje, tašte i lažne. Jedina dužnost je održanje sebe i vrste; »moralni čovjek« je »umjetan« čovjek.

U odnosu prema drugome Diderot ističe socijalna nagnuća naše naravi, »sličnost organizacije«, »opću volju«, što sve čini, da osim sebe ljubimo i drugoga. Za njega je kršć. vjera »najnesocijalnija«, a stoičku nauku zabacuje zbog tvrdoće čuvstava u stoika. Diderot dopušta robovima, da ubiju svoje gospodare.[36] Međutim i kad se navodno žrtvujemo, radimo za se.[37] Najviše je isticao, da valja činiti dobro (b i e n f a i s a n c e, m a l f a i s a n c e) i to je cijela etika. To je u S n u d' A l e m b e r t o v u sukus cijele etike, sve ostalo ne računa. Materijalistički hedonizam tako ga konačno svladava, te tvrdi, da »nema ništa solidno osim p i t i, j e s t i, ž i v j e t i, l j u b i t i i s p a v a t i . . .«[38] Tako isto za mladoga Rameaua »mudrost Salomonova« i sva »filozofija« sastoji u tome, da se »napijemo dobrih vina, nagruvamo finih jela« i t. d. jer sve »ostalo je samo ispraznost«.

Premda Diderot uči da je sve »u naravi«, a »narav i Bog ne čine ništa zlo«[40] ipak je često razlikovao dobro i zlo. Ali to drugda dosljedno otpada.

»Sve u prirodi misli na sebe i samo na sebe. Da je to za druge zlo, svejedno, samo ako je za mene dobro.«[41] Dolazimo do etike borbe. »Narav se ne brine ni o dobru ni o zlu; ona ima samo dvije svrhe: održavanje pojedinaca i razmnažanje vrste.«[42] »U naravi se proždiru sve vrste, u društvu se proždiru svi staleži.«[43] Kad je tako u »naravi«, zašto da se razlikuje dobro i zlo?! U svijetu su »budale plijen lupeža. Tako naredi narav onog dana, kad naredi jaganjce za vukove... Vječni zakoni prirode su *lukavstvo i sila...* Ima li ljepšeg, starijeg, plemenitijeg prava od *prava jačega?* Ali ako se čovjek njime

---

[34] Ibid., sv. 18., Gđici Volland str. 391.

[35] Ibid., sv. II., str. 176.

[36] Ibid., sv. III., *Essai sur les règnes*, str. 206.

[37] Ibid., sv. 19., *A Mlle Volland*, str. 260; ibid. isto to: *A Landois*, str. 435.

[38] Ibid., II. sv., *San d' Alembertov*, str. 132.

[39] Tako na pr. u *Dodatku Putu Bougainvilleovu.*

[40] Djela, sv. I. *Dodaci Mislima*, str. 164.

[41] Ibid., sv. 6., *Jacques le Fataliste*, str. 263.

[42] Ibid., sv. 19., *Pismo gdici Volland*, str. 39., 40. — Tako uči i u *Dodatku Putu Bougainvilleovu.* Ali kako onda dolazi do razlikovanja dobra i zla?! Što služi onom rečenom cilju, to je dobro. Tu smo već na terenu — borbe za život.

[43] *Nećak Rameauov*, izd. Monval, str. 59.

služi, izvrgnut je opasnosti... Lukavstvo je sigurnije... Pigmejac, koji bude poznao lukavstvo, oborit će neoprezna diva; vezat će mu noge i ruke... Prijatelju, *podignimo naravi hram. Budimo njeni svećenici i proroci.*«[44]

Eto, kuda nas dovede etika »naravi«! Pa »što je savjest? Nju izumi strah i podržava ju strah. To je fantom, koga nestaje, ako preziremo kuđenje. Bacimo kuđenje pod noge i stidimo se samo neuspjeha. Kad dobro shvatimo, da je stid samo slabost, onda doskora više ne ćemo znati za prigovor savjesti, i s a v j e s t će biti za nas samo p u k a r i j e č. Zar narav pozna takovo što, kao što je savjest i grižnja savjesti? Ne, njezin kodeks ima samo jednu riječ: sloboda.«[45]

Kad Diderot govori o slobodi, onda piše apologiju vukova »lupeža«, koji mu se sviđaju samo ako su »veliki lupeži«, ne »mali«, »subalterni«, »polu lupeži«,[46] ali doskora ruši i cijelo društvo. Jer on nas tada želi povratiti u neko divljačko »stanje naravi«, a tu smo već posve izvan našega društva. O tom u slijedećem poglavlju.

Međutim je Diderot s tolikom emfazom pisao o tome, kako je naša svrha sreća, a srećan je samo krepostan čovjek, da se može učiniti možda čudno, ako se uz to spominju i navedene ideje Diderotove. Ipak su one konsekvencija njegova mišljenja. Uostalom pustimo, da Diderot o tom koju reče.

»*Ali što, veli, zar krepostan život nije sigurno sredstvo za postignuće sreće?... Nije, borme, nije, jer ima ljudi tako nesretno rođenih, koje tako silovito vuče k sebi škrtost, ambicija, neuredna ljubav za žene,*[47] *da bi ih je odsudio na nesreću, kad bi im naložio vječnu borbu s njihovim tiranskim strastima... Vidim svaki dan ljudi, koji vole umrijeti, negoli se popraviti. Ja sam bio vrlo mlad, kad mi je došlo u glavu, da sva etika sastoji u tome, da se dokaže ljudima, da je napokon zbog vlastite sreće najpametnije na ovom svijetu živjeti kreposno.*« I veli, da »nema sreće« za čovjeka osim u nekom naravnom stanju, koje se protivi društvu, i »*gdje nema ni kreposti ni opačine.*«[48] Antistenova krepost bila je mrka, »pobožnjaci« su mrki, zato jer »bez prestanka osjećaju prisilnost uloge, koju su si nametnuli, i za koju ih narav nije stvorila.« I Diderot bi rado bio Katon, ali drži, da to ne ide, to znači htjeti »stvoriti si *umjetni* značaj.«[49]

[44] Djela., sv. VII., drama *Igrač* str. 456.

[45] Ibid., 457.

[46] Tako je i nećak Rameauov, kralj bohema, i po vlastitoj želji kralj hulja, dabome »velikih hulja«, čovjek koji prezire svako ćudoređe. Diderota kao da osvaja njegova gromka grud, jaki, sjetilni instinkti, zavijeni u neki *posve moderni* »estetizam«. Rameau uči, da se sve u prirodi kolje. Zato treba da se svatko individualno prilagodi. Cilj svega je užitak. Razumni univerzum bio bi »žalostan«. Diderot nekako simpatizuje s Rameauom. — U *Igraču* Stukely govori, kako je zaključio umorstvo hladno. »*Savjest je htjela govoriti. Ali je njen glas bio prekinut glasom naravi. Narav mu je vikala: Uništi onoga, koji tebe hoće da uništi. Živina po instinktu razaznaje svog neprijatelja i uništava ga bez premišljanja, kad ima za to snage, a čovjek da to ne uzmogne?*« (Djela, VIII. sv., str. 490.) U *Nećaku Rameauovu* se kaže: »*Glas je savjesti i časti vrlo slab, kad crijeva krule.*« Izd. Monvalovog, str. 60.

[47] To su tri zla Ivanova, požuda očiju, života i tijela.

[48] Djela., sv. 6. *Temple du bonheur*, str. 438., 439.

Nećak Rameauov veli, da u stvari »tako promjenljivoj kao što je ćudoređe nema n i š t a a p s o l u t n o doli to, da treba biti ono, što interes traži.« Ako k sreći vodi krepost, valja biti krepostan ili hiniti krepost... Ali njega je vodila k sreći opačina, uostalom, moglo bi se dogoditi, kad bismo se stali izjašnjavati, da vi z o v e t e o p a č i n o m o n o, š t o j a z o v e m k r e p o s t.«[50] Za ljude, koji ne prihvaćaju Rameauov arivizam i kult novca i užitka, veli Rameau, da se »čovjek ne rađa s takovim načinom mišljenja.« On si stvara, jer n i j e u n a r a v i.«[51]

U svakom slučaju ostaje r e l a t i v i z a m pojmova »krepost - opačina«. Diderot naučava, da je etika relativna.

Dr. Drago Čepulić.

[49] Ibid., sv. IV Enciklop., izd. u Livornu (1772) članak *Cynique* str. 545. — Vidi sv. 19, str. 428. (Diderot o sebi) »Mi možemo naučiti medvjeda plesati, ali je taj medvjed, *nesretna životinja.*« sv. 2, Réfut. 384.

[50] Izd. Monval., str. 98.

[51] Izdanje Monvalovo, str. 153.

UZOR KATOLIČKOG INTELEKTUALCA: DR. IVAN MERZ.

Dugo smo i željno očekivali njegovu biografiju. Kad je onako nenadano otišao između nas, osjetili smo neku prazninu — veliku prazninu, onakovu kakovu je obično sveci ostavljaju za sobom: oni, koji su mnogima oko sebe bili uzor, pomoć, savjet i utjeha. Zapažali smo prazninu horizontalno — oko sebe, ali smo u isti mah instinktivno dizali poglede gore: Ivane, ne zaboravi nas, moli za nas, moli za hrvatsku mladost.

No već nas je onda hvatao strah, da će i on, naš poznati i obljubljeni Merz, proći kao što prođoše i mnogi drugi naši hrvatski velikani: dan, mjesec, godinu dvije se o njima govori, a onda — onda i oni postaju plijenom nemilosne zaboravi, žrtvom naše — zaista čudne i nažalost i previše već uvriježene — ravnodušnosti prema našim pravim velikanima, velikanima duha, svecima.

Kako se u tom razlikujemo od ostalih naroda, kojih biblioteke vrve od biografija nesamo kanonizovanih svetaca, već i brojnih života mnogih jačih ličnosti iz najbliže prošlosti. Mi sami ne znamo dovoljno procijeniti, koliko

tom svojom praktičnom ravnodušnošću, svojom šutnjom o domaćim ličnostima gubimo na uzorima, na poticaju, na edifikaciji i na općem podizanju duhovnoga i duševnoga niveau-a u naše inteligencije i u našega naroda.

Tome je nesretnome zakonu izmakao hvala Bogu svetac naše katedrale, naš ljupki i blagi biskup Lang. Hvala trudu g. dr. Markulina on je iznimno brzo dobio svoju biografiju.[1] Napokon se eto toj zlosretnoj kobi oteo i uzor našega lajikata — skromni, trijezni i agilni dr. Merz. Imamo ga odsada uvijek pred očima u knjizi dr. Kniewalda: dr. Ivan Merz, Život i djelovanje.[2]

* * *

S kolikom će duhovnom pobudom, intelektualnom i moralnom korišću probirati po stranicama te bogate biografije razne kategorije naših inteligenata: od naših srednjoškolaca i akademičara do izgrađenih intelektualaca a i sam će svećenik i redovnik naći tu divne pobude za svoj rad.

Ivan će odsada po ovoj svojoj biografiji moći da bude mentorom mnogom i mnogom našem mladom čovjeku: ta on im je tako blizu. Njegova je duša poznavala sve peripetije sumnja, objekacija, nutarnjih kriza, kroz koje se gotovo redovito mora danas da probije suvremeni inteligenat, koji ne će da ostavi istinu na pola puta. Kako su dirljive one stranice njegova dnevnika, u kojima se duša bori da razbije onu koru, kojom ju je okružila naša lajicizovana škola, naša lajicozovana moderna literatura. I on je okusio gorčinu onih časova, kad duša zamagljena koprenom bolesne skepse zapitkuje:

»Život mi je velik upitnik... Šta je to »uistinu dobro«, postoji li dobro? Svi ovi nazori o svijetu, nisu li samo predrasude. I uvijek tako živim i pitam se.« (str. 48)... Život je grozan«. Međutim se svijetlo uz duboki nutarnji život i ozbiljni studij vjere opet javlja, da konačno zasine u svojoj punini i iz te se duše razlije po svima, s kojima ona bude dolazila u intimniji kontakt: »...Čovjek je ovdje samo putnik, njegovo pravo određenje nije ovdje, na toj zemlji, nego je on izabran za nešto više...« Merz dolazi do dragocjene spoznaje. »da je duševni svijet, svijet noći i molitve, realniji od svega, što vidljivo postoji«. (53) On ima muževnosti, da iz toga povuče i logičke zaključke: sistematskim proučavanjem filozofije i teologije nastoji on da što dublje zađe u to carstvo spiritualnih i svrhunaravnih realnosti, realnosti kat eksohen. Divan uzor i jaka opomena za one nerijetke moderne inteligente, koji svoju »filozofsku« izobrazbu, svoje naziranje na svijet crpu iz novinskih Podlistaka, iz razvikanih romana, a svoje poznavanje Crkve i njene doktrine završuju s maturalnom diplomom — mnogi još i prije —, a popunjuju ga vođenim i tendencijoznim noticama dnevne štampe.

Merz povlači i drugu, mnogo težu konsekvenciju: ne zadovoljava se samo spoznajom prave realnosti, on upire svu energiju, da prema toj realnosti udesi cio svoj život. Bog je sve, Krist »je centar historije« (106) zato je jedino dosljedno, da živimo za Nj, u Njemu, prema Njegovim direktivama. No u

---

[1] Naručuje se kod dra. Markulina, Martićeva 41., Zagreb.

[2] Narudžbe prima Mavro Merz, inspektor drž. željeznica u miru. Zagreb, Starčevićev trg, broj 6./II. Cijena 40 Din., poštom 45. Luksusno opremljeno izdanje u crvenoj svili Din. 100, poštom 110.

svakom su individuu prema zgodnom Pavlovom izrazu »dva čovjeka«: duhovni, koji razumije tu logiku i tjelesni, koji je nikako ne će da shvati. I Ivan je osjećao svu nesređenost tog baštinjenoga dualizma: »Oj Adame, nisi mislio što radiš. U našim je tjelesima zakon, koji je sasvim drugačiji od onoga, što je u našoj duši. Priroda je pokvarena, i naša duša zapada u ovu tamu...« (92) S bolnim sarkazmom dovikuje tjelesnom čovjeku: »U samog sebe zaljubljeni čovječe: slanina, sočni kruh, mnogo jedi, siši sok, nek se sve cijedi niz grlo i napunja trbuh. Život!!! Smisao svega! Hoćeš da budeš dobar, da sjajiš kud prolaziš, a da si rob svog vječnog gladnog želuca... Sutra ćeš umrijeti, čovječe! Umrijeti!... Kada ćeš već umrijeti, a ti barem gledaj, da ti duh bude slobodan...« No on dobro osjeća, da je tu čovjek sam preslab. Obraća se Onome, koji svemoćnom milošću svojom čisti, diže, oslobađa i posvećuje duše: »Bože, daj mi urnebesnu snagu, da sve svoje strasti skupim u šaku, pa da ih zahvatim desnicom rukom i topovskom snagom hitnem o stijenu... Bože, Bože,... kad ću pročišćen zemljom stupati (95)... Kad ćemo biti sami sebi svijesni, kada će duša sama sebe razumjeti, oćutjeti realno savez s Bogom?« Njegov pronicavi duh odmah nalazi i odgovor na to prevažno pitanje: »Apstinencija (u smislu svladavanja sebe) i euharistija su putevi, koji nas vode onamo«.

Željeznim i svestranim svladavanjem onoga što je niže, jogunasto i nesređeno u čovjeku, postaje Merz potpunim gospodarom svoje nutrine i svoje vanjštine: euharistijom, meditacijom, duhovnom koncentriranošću uranja u Boga, pred njim se šire božanske perspektive, o kojima znadu da govore samo s Bogom sjedinjene duše.

Iz tih dviju komponenata izlazi ona harmonijska rezultanta: onaj Merz, kakova smo poznavali, ona asketska, staložena, edifikantna pojava, koja se čovjeka tako duboko doimala, sretao je na ulici, u društvima ili u privatnom razgovoru; onaj uzorni, savjesni i ozbiljni profesor i pedagog, koji je školu smatrao katedrom Istine i uzgojilištem mladih karaktera; onaj nježni i razboriti tješitelj i apostol vlastitih roditelja, brojnih prijatelja i znanaca; onaj agilni i do heroizma požrtvovni apostol Katoličke Akcije, koji svojim — studijem i molitvom izoštrenim — pogledom vidi da je sva nesreća modernoga čovječanstva njegova praktična i teorijska lajicizacija, otpad od Crkve, i dosljedno, da će spas narodâ, spas dragoga mu hrvatskoga naroda nadoći u potpunoj mjeri istom onda, kada ga se opet zadoji onim životnim sokom, što ga je donio apsolutni Život — Krist — Isus, i koji kroz vjekove nepomućen struji od Petrove Stolice, vidljivoga na zemlji Krista, Pape Rimskoga.

U toj je perspektivi jasan i onaj Ivanov odnošaj prema direktivama sv. Oca.

Uz svetački uzor, što nam ga je dao, ona konkretna, praktična i neograničena odanost Kristu po Papi jest najdragocjenija baština, što nam ju je Merz ostavio, najvredniji amanet, što nam ga je namro.

Njegov nam je dakle život siguran i plodan putokaz, imamo ga sada pred sobom, treba samo da ga čitamo, proučavamo, meditiramo i ... nasljedujemo.

Stj. Tomislav Poglajen D. I.

FIAT LUX!

JEDAN KULTURNI ŠKANDAL U NAŠOJ PUBLICISTICI.

Zagrebačka marksistička »Socijalna Misao« u svom aprilskom broju od ove godine donosi na str. 38. (drugi stupac) pod masnim naslovom ovu bilješku:

NEKA SE ZAPAMTI!

Jedna od zvezda katoličke crkvene nauke Dr. H e r i b e r t J o n e O. Min. Cap. napisao je u svom omašnom delu: Katholische Moraltheologie (Paderborn 1931.) na str. 177 ovu jedinstvenu i karakterističnu »moralnu« istinu: »BEI DER KRIEGFüHRUNG IST ALLES ERLAUBT, WAS ZUR ERREICHUNG DES ZIELES NOTWENDIG ODER NüTZLICH IST...«

(Hrvatski bi to glasilo: »Kod vođenja rata sve je dopušteno, što je nužno ili korisno da se postigne cilj...« Prijev. Ured.).

Dakle otrovni gasovi, avioni-bombaši, izgladnjivanje civilnog pučanstva, bombardovanje nezaštićenih mesta, sipanje plamena itd. sve je to po moralnoj teologiji patera Jonea dozvoljeno, jer »je potrebno ili korisno, da se postigne cilj«. Treba li tome komentara? *X.*«

Uistinu toj bizarnoj notici ne treba nikakova posebnoga komentara: valja samo isporediti oba teksta. Evo doslovce čitavoga odlomka iz knjige O. Jonea[1] *u njemačkom originalu:*

219. — III. B e i d e r K r i e g f ü h r u n g ist alles erlaubt, was zur Erreichung des Zieles notwendig oder nützlich ist, VORAUSGESETZT, DASS ES NICHT DURCH GöTTLICHES RECHT ODER DAS VöLKERRECHT VERBOTEN IST.

Es ist deshalb erlaubt, einen Hinterhalt zu legen oder sonst eine Kriegslist zu gebrauchen. Das Völkerrecht verbietet, dass solche, die nicht Soldat sind, sich irgendwie an den Kämpfen beteiligen, dass gefangene Soldaten nur deshalb getöt werden, weil sie Feinde sind, dass Privateigentum geplündert werde. Die Wertsachen, welche die Gefallenen bei sich haben, gehören den Erben, wenn sie ermittelt werden können. Kontributionen, um sich zu bereichern, sind unerlaubt. Gestattet aber ist es, Kriegsleistungen zu fordern, wie sie auch die Landesregierung fordern könnte. Mit Erlaubnis des Führers dürfen daher die Soldaten derartige Dinge auch Privatleuten wegnehmen. Haben sie etwas genommen gegen den Willen des Führers, so sind sie restitutionspflichtig, wenn der Führer damit nicht einverstanden ist, weil er fremdes Eigentum schonen will; keine Restitutionspflicht aber besteht, wen der Führer nur deshalb nicht einverstanden ist, weil dadurch die nötige Disziplin gelockert wird.

---

1 P. dr. Heribert Jone, Katholische Moraltheologie, 4. Auflage. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1931.

Pisac dakle dr. Jone veli: »Kod vođenja rata sve je dopušteno, što je nužno ili korisno da se postigne cilj, p r e t p o s t a v i v š i, d a t o n i j e b o ž a n s k i m i l i m e đ u n a r o d n i m p r a v o m z a b r a n j e n o«. Gosp. X. ovaj drugi dio naprosto ispušta i zamjenjuje ga točkicama. Međutim, te točkice, g. X. (a taj Vaš x možda i nije baš tako zagonetna nepoznanica) slabo pomažu. Vi ste auktorovu m i s a o nepotpuno i stoga neispravno i neistinito prikazali i na taj način pružili priliku, da mnogi čitač bude zaveden u bludnju. Teoretičari kažu, da osim falsificiranja riječi, postoji i falsificiranje smisla. Da li se tu radi o falsifikatu, u to se ne upuštamo i prepuštamo čitačima i Vama, da sami prosudite. Zanimljivo je i to, da grobnim mukom prešućujete sav ostali auktorov komentar. I to je znak zasebne lojalnosti u prikazivanju tuđih misli. Treba li t o m e kakova komentara, g. X?

Nakon svega toga čudimo se, vrlo se čudimo »Socijalnoj Misli«, da je kao revija sa ozbiljnim pretenzijama mogla da ustupi svoje stupce ovakovim metodama. ***P.***

BOLJŠEVIČKI »BEZBOŽNIK« U JUGOSLAVENSKOM IZDANJU.

Komu je jednom dopao ruku sovjetski »Bezbožnik« ili njegova njemačka ekspozitura »Gottlose«, taj se je — ako ima imalo jačeg estetskog ukusa i malo bar dublje inteligencije — morao da samilosno nasmiješi nad tim bijednim i epigonskim pokušajima, nad tim očajnim akrobacijama, u kojima se jadni ljudski mozak sili, da po plaćenoj narućbi zaodjene u kakvu takvu »literarnu« formu uličnjačke izljeve svoje nesređene i megalomanske nutrinje. Čovjek dobiva utisak kao da sluša i gleda grupu razularenih derana, koji se u svojoj moralnoj perverznosti i intelektualnoj zahirenosti nadimlju, tko će izvaliti veći apsurd.

Slično se čovjeka doimlje i najnoviji produkt naše »poezije«, zbirka Ive Frola: *Krist nad Krevetom.* Prvi dio te boljševičke lirike jest ordinarna pornografija uličnjačkoga tipa i na nju se i ne osvrćemo. Drugi dio bi imao da bude neki »ideološki« program. Kao što u prvom dijelu nema nikakove originalnosti, tako je i drugi dio samo u stihove skalupljeni konglomerat plitkih i otrcanih parola ruskih i njemačkih boljševičkih bezbožaca, kojima se paradira na komunističkim meetingima pred neukim i neupućenim masama. U Rusiji su te parole međutim nesamo kod intelektualaca, nego i kod bistrijih radnika i seljaka davno izgubile svoj čar, i na njih se prezirno gleda kao na obično sredstvo boljševičke propagande. Sad bi se tim trebalo nas usrećiti. Uistinu, pravi atentat na inteligenciju naših ljudi.

Po stalnom već receptu tu se obara na svećenstvo, na »Crnu Gardu«; deranski se apostrofiraju »gg. popovi«:

Ta ko vas već danas, dovraga treba?
Zar za ono par starica
žderete toliko privilegovanog hljeba?

Vidi se, da auktor rijetko kad zaviri u crkvu, jer se inače ne bi tako naivno tješio »sa par starica«. Hvala Bogu naše su crkve pune muževa, mladića i inteligencije.

A na onaj završetak:

ko će tepat, grmit, lagat
čuvati da miso prodre

može auktor sa plejadom drugih mirno da odgovori mjesto »crna garda«:

Ko . . .
. . . . crvena, Staljinova garda.

U nijednoj zemlji nije diktatura *misli* tako ljubomorno čuvana kao u krajevima »crvene garde.«

Dakako da ni jezuiti nisu mogli da mirno prođu: oni moraju da fungiraju kao stalna točka na svim sektarskim repertoirima; g. I. F. ih trpa u srednji vijek — valjda po sovjetskoj razdiobi historije, gdje novi vijek započinje pariskom komunom 1871, ili još bolje — po nekima — oktobarskom revolucijom 1917:

kroz prozor mi luče komadić srednjega vijeka:
ka crnoj kupoli crni križ
i pod krošnatim kestenima
crne haljine jezuita . . .

Na koncu se cijela ta neoriginalna hrpa riječi, stihova i rima, koja i odviše miriši po otrcanoj već šabloni, završava bezbožnim *Credom:*

Ne vjerujem u boga
u zlatnoj monstranci
ni u svece, njegove lakaje
ne vjerujemo u popovske izmišljotine
ne vjerujemo u rajske bljuvotine
njihova čuda i tajne
za koje dobivaju svetačke kolajne
u naplatu na drugom svijetu . . .
Vidimo stvarnost
gnusnu i prokletu
mjesto neba gledamo zemlju
mjesto raja hoćemo život
ne život vječni
ovdje. na zemlji, da ne živiš ko skot —
molitva nam je otkrivanje laži
i progres
— kratak proces:
ne treba nam euharistije
trojstva i sakristije
ne treba nam mise ni procesije
— mi smo ateisti
omladina
bez konfesije!

Znamo da bi se to g. Frolu — a još više onima, kojih je on svijesno ili nesvijesno orude — htjelo da stvore ateističku omladinu, omladinu bez konfesije. No naša je omladina i odviše inteligentna da se dade od razumne, religijozne konfesije prevesti u crvenu tobože bezbožnu »konfesiju«, u kojoj će biti prisiljena, da se mjesto pravoga Boga, kojemu se dizahu i dižu svi veliki geniji čovječanstva, ropski klanja kretenskim surogatima prave vjere: polu bogu Marks-Lenjinu, stroju i traktoru, da se poput marijoneta ropski kreće na svaki mig despotske Moskve.

Perspicax

ZANIMLJIVE STATISTIKE.

U prošlogodišnjoj uskrsnoj poslanici pisao je patrijarha Varnava o ortodoksnoj crkvi:

»...kroz poniženja i stradanja k slavi i pobedi, jedna je od bitnih odlika istinite Hristove Crkve. *Samo je Vaseljenska Pravoslavna Crkva uvek htela ići i išla je tim putem. Božji promisao i Hristovo rukovodstvo sami su nju vodili tim putem. I s te strane samo Vaseljenska Pravoslavna Crkva istinita je Hristova Crkva«* (»Glasnik, službeni list srpske pravoslavne patrijaršije«, broj 7, str. 98, 99).

Iza toga povlači paralelu i na račun katoličke Crkve nadovezuje:

»Nisu svi u hrišćanskom svetu tražili Hristov put i put Vaseljenske Pravoslavne Crkve. Još od devetoga stoljeća počeli su na hrišćanskom zapadu neki podlegati čaru zemaljskog Hristova carstva, koje je Hristos odlučno odbio i tražiti pobede gospodstva, sjaja, slave« (Glasnik 1931, br. 99).

Tu paralelu g. patrijarhe vrlo zanimljivo osvjetljuju neke statistike, što ih je iznio »Kat. List« (Kaptol, 29, Zgb) u svom broju od 21. IV. 1932., br 16.:

»U predlogu rashoda ministarstva pravde u partiji 184, pozicija 1—6 u ime »pomoći i subvencije« određeno je za srpsko pravoslavno nebesko carstvo i to: milostinja ili pomilovina i stalna pomoć svešteničkim porodicama, koje ne primaju penzije Din 150.000, pomoć dalmatinsko,istrijskoj i bokokotorskoj - dubrovačkoj eparhiji Din 50.000; pomoć subvencija duhovnim školama, opšteživiju učenika bogoslovskog fakulteta i licima na izučavanje ikonografije, rezbarije i t. sl. Din 20.000, godišnji prinos mirovinskom fondu srpskih pravoslavnih sveštenika, udova i siročadi u dabro-bosanskoj, banja-lučkoj, tuzlanskoj, bihaćskoj i zahumsko-raškoj eparhiji Din 25.000; pomoć-milostinja umirovljenim ili za crkveno-parohijsku službu onesposobljenim sveštenim licima Din 250.000; opšta bogoštovna subvencija za pravoslavne u dabro-bosanskoj, banja-lučkoj, tuzlanskoj, bihaćskoj i zahumsko-raškoj eparhiji Din 60.000. *Dakle ukupno pomoći i subvencije Din 1,255.000. — Katoličko zemaljsko carstvo ima naprotiv u partiji 194 rashoda istoga ministrastva pod naslovom »Pripomoći i alimentacije crkvama i sveštenstvu oba reda« Din 200.000, dakle je nebesko carstvo pretеglo zemaljsko za preko šest puta više ili u brojkama za Din 1,055.000.*

Nadalje za srpsko pravoslavno nebesko carstvo određeno je u partiji 185 za putne, podvozne i selidbene troškove i dnevice članova i činovnika Svetoga Arhijskog Sabora i Sinoda Din 280.000; Njegove Svetosti patrijarha za kanonsku vizitaciju i činovnike kancelarije patrijaršije Din 4000; članova Velikog Duhovnog Stola Din. 180.000; kanonske vizitacije za 27 eparhijskih duhovnih sudova i konzistorija Din 10.000; dnevice počasnih članova za 5 crkvenih sudova u dabro-bosanskoj, banja-lučkoj, tuzlanskoj, bihaćskoj i zahumsko-raškoj eparhiji za održane sjednice Din 45.000; putni i selidbeni troškovi državnih službenika Din 25.000; putni i podvozni troškovi činovnika i sveštenih lica po čl. 231. i 232. zak. o crkvenim vlastima Din 10.000, *dakle ukupno Putni, podvozni, selidbeni troškovi i dnevice Din 608.000. — Rimo-katoličko zemaljsko carstvo dobilo je naprotiv u partiji 194 budžeta rashoda istoga ministarstva u svemu dinara 90.0000 pod naslovom »Putni, podvozni i selidbeni troškovi«. Razmjer je dakle između jednoga i drugoga carstva u korist nebeskoga Din 518.000 ili srpsko-pravoslavno nebesko carstvo dobiva više od zemaljskog katoličkog carstva 67.5 puta.*

Da vidimo dalje! Za nebesko carstvo preliminirano je u istom budžetu za Upravne troškove i to: kancelarijski manipulativni troškovi kancelarija Nj.

Sv. Patrijarha, kancelarija Sv. Arhijerejskog Sinoda, kancelarija Velikog Duhovnog Suda, 28 eparhijskih duhovnih i crkvenih sudova, 21 episkopska kancelarija, 31 okružni protojerej i 22 sreska namjesnika u skopljanskoj, bitoljskoj, zletovsko-strumičkoj, prizrenskoj, ohridskoj, boko-kotorsko-dubrovačkoj, dalmatinsko-istrijskoj, crnogorsko-primorskoj, zahumsko-raškoj i pećskoj patrijaršiji; svećenstvu i eparhijama: crnogorsko-primorskoj, zahumsko-raškoj i pećskoj opravka kancelarijskog namještaja u crkvenim institucijama u 27 eparhija, nabavka zakona, stručnih knjiga, listova, časopisa i »Službenih Novina«, poštanske, telegrafske i telefonske takse, nabavka, štampanje i povez djelovodnika i drugih knjiga, obrazaca, formulara i t. d. voda, vodovodne i kanalizacione takse, sitne opravke kancelarijskih zgrada Din 319.000; kirije za stan i kancelarije Nj. Sv. patrijarha Din 240.000; kirije za kancelarije sv. Arhijerejskog sabora i sinoda Din 240.000; kirije za veliki duhovni sud Din 54.000; kirije za Duhovni Sud Arhiepiskopije beogradske Din 120.000; kirije za eparhijske duhovne i crkvene sudove i konzistorije Din 490.000; ogrijev i osvijetljenje Din 174.800; nabavka odijela služiteljicama i služiteljima-dnevničarima Din 12 60hiljada; ZA ODRŽAVANJE AUTOMOBILA NJ. SV. PATRIJARHA DINARA ŠEZDESET HILJADA; opravka i podizanje crkava, manastira, crkvenih i manastirskih zgrada i drugih crkvenih ustanova Din 100 hiljada. *Dakle ukupno u partiji 186. pozicija 1—2. Upravni troškovi Din 1,809.000 za nebesko carstvo. Za Zemaljsko katoličko carstvo preliminirano je u partiji 196, pozicija 1—3 u svemu za upravne troškove svota u iznosu od Din 510.000, pa je tako prema budžetskoj godini 1931/2 smanjena za punih 200.000 dinara. Prema tomu prvo carstvo ima više od drugoga u toj partiji za Din 1,299.000. Sama »kirija« za stan i kancelarije Nj. Sv. Patrijarha je manja samo za Din 10.000 od svih katoličkih »kancelarijskih i manipulativnih troškova za kiriju, ogrijev, osvijetljenje, vodu i sitne opravke kod Ordinarijata, Administratura, Ureda i pisarni«, dok je »kirija« za kancelarije Sv. Arhijereskog sabora i sinoda zajedno sa kirijom za Veliki Duhovni Sud veća za 54 hiljade dinara.* — Kod svega toga treba imati na umu, da su svuda podignute eparhijske rezidencije i da se u katoličkim rezidencijama nalaze sve crkvene duhovne vlasti bez-i jedene pare »kirija«.

Dodaci na skupoću zemaljskog katoličkog carstva iznose u svemu prema istom budžetu rashoda i prema partiji 191, pozicija 4 Din 12,747.220, dok dodaci na skupoću za pravoslavnu vjersku upravu iznose u partiji 180, pozicija 4 ukupno Din 21,242.149, dakle više od katoličke za Din 8,494.929.

U partiji 180 a za pravoslavnu vjersku upravu preliminirano je za nagrade kontraktualnim činovnicima i dnevničarima i to: »dopuna plate za sveštenika u Beču Din 45.600, 44 dnevničara-zvaničnika za kancelariju Patrijaršije i Sv. Arh. Sinoda, Vel. Duh. suda, duhovne i crkvene sudove i konzistorije, protu grada Beograda i okružne protojereje iz skopljanske, bitoljske, zetovsko-strumičke, prizrenske i ohridske eparhije Din 633.311.28; dnevničara-služitelja Din 314.199; čuvar lovćenske kapele Din 11.913. *Dakle ukupno Din 1,005.023, dok je kod katolika u partiji 193 preliminirano u ime nagrada Din 76.140 sa smanjenjem prema lani za Din 13.860. Prema tome nebesko carstvo u toj partiji ima više od zemaljske katoličke crkve upravo ravno Din 928.883.* Osim toga za pravoslavnu vjersku upravu u partiji 183. pozicija 1—2 preliminirano je za stalne nagrade »sveštenstvu za posluživanje upražnjenih parohija . . . « i za

»nagrade, tehničke pripreme i putne troškove članovima i pomoćnom osoblju za čuvanje i održavanje istorijsko - arhitektonskih spomenika« Din 67.500. U partiji 189. predviđeno je za pravoslavnu vjersku upravu nadalje za »tehničke radove za restauraciju istorijsko-arhitektonskih spomenika« Din 282.000.

Činjenice u brojkama matematički govore. Ipak molimo, da nas se ne svati zlo. Mi nismo prigovarali budžetu pravoslavne vjerske uprave radi njegove visine, jer smo uvjereni, da su i tamo ostali nepokriveni mnogi nužni izdaci (dok su posve nepotrebni pokriveni!), nego smo samo htjeli uprijeti prstom na neistinitost teze, da je na srpskoj pravoslavnoj strani samo samcato bogo nebesko carstvo, a na katoličkoj strani samo samcato bogo zemaljsko carstvo puno sjaja, gospodstva, slave . . .

Još i to! Za nebesko srpsko pravoslavno carstvo isplaćuje se prema budžetu svote po financijskom zakonu tri mjeseca unaprijed Svetom Arhijerskom Sinodu na ruku, koji s njima dalje raspolaže. Što to znači? To znači, da se isplata vrši tri mjeseca unaprijed, *pa je prema tomu u tok stavljena ne samo redovita isplata sviju prinadležnosti za jedan mjesec nego za tri mjeseca unaprijed te ne može biti niti govora o kakvom zakašnjenju. Drugo još je važnije kod toga to, što Sveti Arhijerejski Sinod dobiva u četvrtgodišnjim unaprednim obrocima čitavu budžetsku svotu bez obzira na to, da li su in concreto iskazane sve potrebe, koje su navedene u pojedinim partijama i pozicijama.* Može se naime dogoditi, da imade toliko i toliko mjesta ispražnjenih; da se za kirije ne potroši predviđena svota; da se za dohodke na skupoću ne iscrpi svota, koja je preliminirana globalno. Do sada, dok su se isplate vršile iz ministarstva, ostale su te svote u državnoj blagajni kao ušteda. Tih je ušteda svake godine dosta bilo, kako sam se mogao lično uvjeriti u Ministarstvu Vjera. Te su uštede bile osobito onda visoke, kad je starim zakonom bilo strogo zabranjeno svako »virmanisanje« ne samo unutar partija nego i unutar samih pozicija t. j. nije se moglo trošiti na račun jedne partije ili pozicije u drugoj partiji ili poziciji nego se je smjelo najviše potrošiti ono, što je bilo predviđeno u pojedinim partijama ili pozicijama, dok je višak ostalih partija ili pozicija ostajao u državnoj blagajni. Sada će se to vršiti samo kod budžeta rashoda za katoličku vjeroispovijest, dok će pravoslavna crkva trošiti globalnu svotu svoga budžeta i »virmanisati«, kako će htjeti, pa će joj tako kod pojedinih partija i pozicija ostati velike svote kao ušteda za potrošak na druge svrhe. Ili sve kazano drugim riječima: *za budžet katoličke vjeroispovijesti nije sigurno, da će biti čitavi isplaćen, dok je za buđet preliminiran za pravoslavnu vjersku upravu posve sigurno, da će biti čitav isplaćen. Kad je tako Sveti Arhijerejski Sinod postao tako zvani naredbodavac druge vrste u državnom budžetu rashoda, onda se to imenovalo autonomija srpske pravoslavne crkve, koja da je uredila svoje odnose prema državi, dok ih katolička crkva nije uredila i zato ona nije dobila ove unosne budžetske autonomije.* Dakako da se kod toga ne pita, ko je zapravo kriv, da katolička crkva nije do sada uredila svoje odnose prema državi i zašto se prema tomu s njome tako postupa . . .

Starokatolička sektica i budžet.

. . . Za nekoliko stotinica svojih vjernika dobio je (starokatolički »biskup« Marko Kalođera) u budžetu pravde posebnu glavu 43. u partijama 198—201

pod naslovom: »starokatolička verska uprava«. Dakako da tu na prvom mjestu stoji »biskup« razvrstan u I/1 sa Din 90.000. Osim toga na njega pada preliminirana svota u partiji 201 pod naslovom »subvencija biskupu za pokriće svih kancelarijskih troškova i kirija za kancelarijske prostorije« Din 24.000. Na »biskupov« račun spada i partija 321. rashoda ministarstva prosvjete pod naslovom »pomoć za školovanje svešteničkog podmlatka staro-katoličke crkve Din 50.000«. Tomu treba pribrojiti partiju 200 iz budžeta rashoda ministarstva pravde pod naslovom »putni, podvozni i selidbeni troškovi« u iznosu od Din 5000, *pa prema tomu na »biskupove« prinadležnosti ide svota u iznosu od godišnjih Din 169.000 ili na mjesec Din 14.083. Pa se sad neka kaže, koji od katoličkih bilo nadbiskupa, bilo biskupa ima tu svotu?* Osim »biskupa« predviđena su u budžetu rashoda ministarstva pravde »dva konzultora« sa plaćom Din 64.000, sekretar Din 27.000, dodaci na skupoću sveštenstva i to ličnih Din 48.146 i »porodičnih«(!) Din 44.100, zatim za dva dnevničara Din 21.600. — Da se vidi, kako se nastojalo u ovim teškim vremenima i kod starokatoličke sekte štediti oduzeto je i njima od čitavog budžeta Din 178! Mogli su im mirne duše i to dati, jer ovaj budžet i onako ne će tako dugo biti aktuelan, nego će se morati brisati zajedno s potpunom likvidacijom sekte...

Ipak ovdje treba zabilježiti jedan karakterističan slučaj, koji se tiče katolika i male one šačice starokatolika u Stenjevcu kod Zagreba. Poznato je naime, da se starokatolička općina u Stenjevcu, koja je skupa zbubana s tolikom vikom, malo pomalo razišla. Pametniji ljudi, kad su vidjeli, o čemu se radi, došli su sebi i vratili su se svojoj dobroj majci. Na onoj strani ostalo ih je samo nekoliko. Uza sve to se Ministarstvo Pravde silno interesira za starokatoličku kapelu u Stenjevcu, da je ne bi voda odnila, vatra spalila ili joj koja druga nepogoda iz zraka ili iz zemlje naudila, pa je 13. II. ove blažene 1932. god. poslalo na hitan izvještaj molbu starokatoličkih vjernika, *da im se dade pomoć za dovršenje kapele. Dakako da se i općina požurila, pa je isti podnesak ubrzanim tempom odaslala sreskom načelstvu 22. II. 1932. Dakle kao da je u opasnosti čitavi onaj kraj od poplave! Sve se strčalo na uzbunu, da spasi slovo »Iže« Marka Kalođera.* Još je zanimljivo i to, da je staroslavna stenjevačka rimokatolička crkva, koja tamo sjedi tolika debela stoljeća, isto tako zamolila neku pripomoć iz preliminirane svote u rashodu budžeta ministarstva Pravde i da je G. Min. Pravde donio 23. XI. 1931. br. 14.281 slijedeće riješenje: »Izvještajem kr. banske uprave u Zagrebu od 31. I. 1931. br. 109.718 predložena molba rkt. crkvene opštine u Stenjevcu za doznaku državne pomoći radi uređenja tam. crkve ne može se uvažiti jer su odnosna budžetska sredstva potpuno iscrpena«.

Dakle kad se radi o katoličkim crkvama, onda su sredstva budžetska vazda »iscrpena«, a kad se radi o kapelama starokatoličke sektice, za koju se tvrdom vjerom vjerovalo, da će u prah i pepeo preokrenuti staru hrvatsku granitnu katoličku crkvu, onda, brate, dijeli kapom i šakom bez obzira na »budžetsko iscrpljenje!« *Dr. K. B.*

Uistinu vrlo zanimljive statistike.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — Tiskom »Glasnika Srca Isusova« — K. Grimm D. I.